

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΚΑΙ ΕΝ ΕΤΕΙ 1896

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΩΝ ΜΗΝΑΙΩΝ

Υ Π Ο

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΘΕΜΕΛΗ

Μητροπολίτου Μεσσηνίας

Ἡ ἱστορία τῶν ἐκδόσεων τῶν *λειτουργικῶν βιβλίων* τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ εἰδικώτερον τῆς ἑλληνοφώνου, εἶναι ἀξιόλογος καὶ ἐπιβάλλεται νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον εἰδικῶν ἐρευνῶν παρ' εἰδικῶν ἐπιστημόνων λειτουργιολόγων.

Αἱ ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς τυπογραφίας μέχρι τῆς σήμερον γινόμεναι ἐκδόσεις τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, τοῦ Ἀποστόλου, τοῦ Ψαλτηρίου, τῶν 12 Μηναιῶν, τῆς Παρακλητικῆς (Ὀκτωήχου), τοῦ Τριωδίου, τοῦ Πεντηκοσταρίου, τοῦ Ὁρολογίου, τοῦ Ἀνθολογίου, τοῦ Τυπικοῦ, τοῦ Εἰρμολογίου, τοῦ Μεγάλου Εὐχολογίου, τοῦ Ἀγιασματαρίου (Μικροῦ Εὐχολογίου), τοῦ Ἀρχιερατικοῦ, τῶν Θεῶν Λειτουργιῶν καὶ ἄλλων ἐπὶ μέρους λειτουργικῶν βιβλίων, ἀποτελοῦν ἀξιόλογον ἀντικείμενον ἐρεύνης ἐξ ἐπόψεως ἐκδοτικῆς, τυπογραφικῆς, βιβλιογραφικῆς, λειτουργιολογικῆς, φιλολογικῆς, ἱστορικῆς, ἀκόμη δὲ καὶ καλλιτεχνικῆς.

Αἱ ὡς εἴρηται ἐκδόσεις τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, γινόμεναι ἐπὶ τετρακόσια συνεχῆ ἔτη, ἤτοι ἀπὸ τῆς ΙΣ' μέχρι τῆς ΙΘ' ἑκατονταετηρίδος ἐν Βενετίᾳ («Ἐνετίσιν»), παρὰ διαπρεπῶν ἐκδοτῶν καὶ μάλιστα εἰς τυπογραφεῖα τότε ἐπίσημα καὶ διεθνῶς ἀνεγνωρισμένα, εἰς σχήματα τὰ ὁποῖα, οὕτως εἰπεῖν, καθιερώθησαν ἔκτοτε καὶ χρησιμοποιοῦνται μέχρι σήμερον, σχεδὸν ἀπαραλλάκτως, ὑπὸ τῶν νεωτέρων καὶ τῶν συγχρόνων Ἐκδοτῶν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, σώζονται εἰσέτι, οὐχὶ βεβαίως εἰς πλήρεις σειράς, καὶ ἀπόκεινται εἰς Ναοὺς, εἰς Βιβλιοθήκας Μονῶν, Μητροπόλεων, Πανεπιστημίων, Μουσείων καὶ εἰς ἀρχαιολογικὰς συλλογὰς ἰδιωτῶν, καὶ εἶναι κατακεχωρισμένοι εἰς βιβλιογραφίας, καὶ ἀποτελοῦν ἐκδοτικὸν θησαυρὸν ἀξιαγάπητον καὶ ἀξιοσέβαστον, ἂν καὶ ὁ πανδαμάτωρ χρόνος παρὰ πᾶσαν κατὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἄμυναν, ἐπέφερε καὶ ἐπιφέρει τὰ πλήγματα τῆς φθορᾶς ἐπὶ τῶν παλαιτύπων ἱερῶν τούτων λειτουργικῶν βιβλίων.

Εἰς τὰς παλαιὰς ταύτας ἐκδόσεις τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἔχουν δημοσιευθῆ ἀξιοπρόσεκτοι *Πρόλογοι* ἀπὸ μέρους τῶν ἐκδοτῶν, φέροντες ποικίλους τρόπους ἐκφράσεως, ὡς λ.χ. «Πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους Χριστιανούς», ὑπὸ Ἰωάννου Βελούδη, εἰς τὴν ἐν Βενετίᾳ καὶ ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου τοῦ

Ἁγίου Γεωργίου, δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ Μεγάλου Εὐχολογίου, ἐν ἔτει 1854, ἢ «*Τοῖς ἅπανταχοῦ Ὁρθοδόξοις κληρικοῖς καὶ λαϊκοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν*», ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Βελοῦδη, εἰς τὴν ἐν Βενετία καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ, ὡς ἄνω, Ἑλλητικοῦ Τυπογραφείου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τρίτην ἔκδοσιν τοῦ Εἰρημολογίου, ἐν ἔτει 1865. Ὡσαύτως ἔχουν δημοσιευθῆ ἄξιοπρόσεκτοι «*Προσφωνήσεις*» ἢ «*Ἀναθέσεις*», δηλαδὴ ἀφιερώσεις τῶν βιβλίων, ὡς λ.χ. εἰς τὸ «*Ἐνετίησιν*» καὶ ἐν ἔτει «*αψοθ'. 1779*» ἐκδοθὲν «*Ἀρχιερατικόν, περιέχον τὰς θείας, καὶ Ἱερὰς Λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, καὶ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, ἦτοι τῶν Προηγιασμένων*» ἔτι δὲ καὶ τὰς τάξεις πασῶν τῶν χειροτονιῶν, μετὰ καὶ τινων ἀναγκαίων εὐχῶν. Ἐκδοθὲν καὶ αὖθις εἰς χρῆσιν τῶν Ἀρχιερέων, προτροπῆ, καὶ ἀναλώμασι τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Κυρίου Κυρίου Ἀβραμίου», ἐκδοθὲν «*παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι*». Ἡ «*Προσφωνήσις*» ἢ «*Ἀνάθεσις*», δηλαδὴ ἡ ἀφιέρωσις, γίνεται ὑπὸ τοῦ «*ταπεινοῦ Δούλου καὶ πρὸς Θεὸν διαπύρου εὐχέτου Νύσσης Μητροφάνους*», «*Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ, ὕψηλοτάτῳ, καὶ Θεοσεβάστῳ Αἰθῆντι, καὶ Ἡγεμόνι Πάσης Οὐγγροβλαχίας, Κυρίῳ, Κυρίῳ Ἰωάννῃ Κωνσταντίνῳ Βασαράβα Βοεβόδα, προσκύνησιν εὐχετικήν, Ἀρχιερατικήν εὐλογίαν, τοῦ Ἡγεμονικοῦ κράτους θεόθεν συντήρησιν, καὶ πᾶν ὀτιοῦν ἀγαθὸν καὶ σωτήριον εἰς αἰωνίαν εὐκληρίαν*».

Περαιτέρω, εἰς τοὺς Προλόγους συνήθως περιλαμβάνονται χρήσιμοι πληροφορίες περὶ τῶν ἀρχικῶν ἐκδόσεων καὶ τῶν συνεχειῶν αὐτῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ μερικὴ παρακολούθησις τῆς ἱστορίας τῶν ἐκδόσεων τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῶν παλαιτύπων ἐκδόσεων νὰ καταστῆ πραγματικότης ἡ ἔκδοσις εἰδικῆς καὶ ἐμπεριστατωμένης μελέτης, ἀναφερομένης εἰς τὴν πλήρη Ἱστορίαν τῶν ἐκδόσεων τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἐνδεικτικῶς σημειοῦται ἐνταῦθα, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Προλόγους τῶν ἐκδόσεων τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ὁ «*Πρόλογος πρὸς τὸν ἀναγνώστην τῆς παρούσης τῶν Μηναίων ἐκδόσεως*» τοῦ διορθωτοῦ τῶν Μηναίων Βορθολομαίου Ἱερομονάχου Κουτλουμουσιανοῦ τοῦ Ἰμβρίου, ὅστις ἐκ τῆς Α' ἐν Βενετία τῷ 1843 ἐκδόσεως, ἀνεδημοσιεύθη εἰς τὸ Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου «*διορθωθὲν τὸ πρὶν ὑπὸ Βορθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ τοῦ Ἰμβρίου καὶ παρ' αὐτοῦ ἀξήθη ἐπὶ τοῦ Τυπικοῦ προσθήκη κατὰ τὴν Διάταξιν τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἧς τῇ ἐγγράφῳ ἀδείᾳ ἀναθεωρηθὲν καὶ ἀκριβῶς ἐπιδιορθωθῆν*», τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις, ἐν ἔτει 1959.

Ὁ Βορθολομαῖος Κουτλουμουσιανὸς συνέταξεν ἐπίσης ἐν Κερκύρα, καὶ δὴ ἐν ἔτει 1836, Πρόλογον εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Πεντηκοσταρίου, τὸν ὁποῖον ὡσαύτως διώρθωσε, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξιστορεῖ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Πεντηκοσταρίου ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1568 πρώτης γνωστῆς ἐκδόσεως αὐ-

τοῦ καὶ ἐξῆς. Ὁ Πρόλογος οὗτος ἐπανεδημοσιεύθη εἰς τὴν γενομένην, ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει 1959, ἔκδοσιν τοῦ Πεντηκοσταρίου («διορθωθὲν καὶ δι' ἐνὸς Προλόγου πλουτισθὲν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ τοῦ Ἰμβρίου»).

Ἐτεροι, ὡσαύτως, Πρόλογοι, ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκδόσεων τοῦ Μεγάλου Εὐχολογίου, ὅπερ τὸ πρῶτον ἐξεδόθη «Ἐνετίησι» ἐν ἔτει 1526, καὶ τοῦ Εἰρμολογίου, ὅπερ τὸ πρῶτον ἐξεδόθη («Ἐνετίησι, παρὰ Ἰακώβω τῷ Λεογκίνω, ἀφῆ' = 1568»), δημοσιεύονται εἰς τὴν ἐν Βενετία ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἐν ἔτει 1854 ἔκδοσιν τοῦ Μεγάλου Εὐχολογίου, καὶ εἰς τὴν ἐν Βενετία ἐκ τοῦ αὐτοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἐν ἔτει 1865 ἔκδοσιν τοῦ Εἰρμολογίου.

* * *

Μεταξὺ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων συμπεριλαμβάνονται, ὡς γνωστόν, καὶ τὰ Δώδεκα Μηναιᾶ («τὸ Δωδεκάμηρον»), τὰ ὅποια εἶναι βιβλία «τοῦ βυζαντινοῦ λειτουργικοῦ Τυπικοῦ, εἰς τὰ ὅποια περιέχονται αἱ ἀκολουθίαι τῶν ἑορτῶν τοῦ ἀκινήτου ἑορτολογικοῦ κύκλου καὶ τῶν καθ' ἡμέραν Ἁγίων»¹. Δι' ἕκαστον δηλαδή μῆνα τοῦ ἔτους, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου, κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ ὁποίου ἑορτάζεται ἡ «Ἀρχὴ τῆς Ἰνδίκτου, ἦται τοῦ νέου Ἔτους», μέχρι τοῦ Αὐγούστου, ὅτε λήγει τὸ Ἐκκλησιαστικὸν ἔτος, ὑπάρχει καὶ ἐν λειτουργικῶν βιβλίων «Μηναιῶν», φέρον τὴν ὀνομασίαν ἐκάστου μηνός, εἰς τὸ ὁποῖον περιλαμβάνεται ἡ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐκάστου μηνός ἀσματικὴ Ἀκολουθία τῆς ἑορτῆς.

Περὶ τῶν ἐκδόσεων τῶν Μηναιῶν, ἀπὸ τῆς ἐφευρέσεως τῆς Τυπογραφίας, γενομένης κατὰ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα, ὑπάρχει σύντομος ἀλλὰ περιεκτικὴ ἱστορία, ὑπὸ τοῦ διορθωτοῦ τῶν Μηναιῶν, καὶ ἄλλων λειτουργικῶν βιβλίων, Βαρθολομαίου Ἱερομονάχου Κουτλουμουσιανοῦ τοῦ Ἰμβρίου, περιλαμβανομένη εἰς τὸν «Πρόλογον πρὸς τὸν ἀναγνώστην τῆς παρούσης, τῶν Μηναιῶν ἐκδόσεως», περὶ τοῦ ὁποίου «Προλόγου» ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

Πρώτη ἔκδοσις τῶν Μηναιῶν διὰ τοῦ τύπου, ἐκ χειρογράφων διαφόρων ἑκατονταετηρίδων, ἐγένετο ἐν Βενετία μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1526-1533. Ἐπηκολούθησαν ἕκτοτε πολλαὶ τῶν Μηναιῶν ἐκδόσεις παρὰ πολλῶν διαπρεπῶν ἐν Βενετία ἐκδοτῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐγένοντο ἐκάστοτε προσθῆκαι ὑμνογραφημάτων καὶ Τυπικῶν διατάξεων διεξαγωγῆς τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, καὶ εἰς τὰς ὁποίας ἐκδόσεις ἐγένοντο ὡσαύτως προσπάθειαι διορθώσεως σφαλμάτων

1. Θερησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμος 8ος, Ἀθήναι 1966, στήλ. 1117-1120, ἐν «Μηναιῶν», ὑπὸ Ἰω. Φουντουύλη.

ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐκτυπώσεων². Ἀλλά, παρὰ τὰς προσπαθείας ταύτας διορθώσεως τῶν κειμένων τῶν Μηναίων, δὲν καθίστατο, ὡς δὲν κατέστη μέχρι καὶ σήμερον, δυνατὴ ἡ ἐκδοσις αὐτῶν ἀπηλλαγμένη λαθῶν, ἤτοι τυπογραφικῶν σφαλμάτων, παροραμάτων λέξεων καὶ ἔννοιῶν, ἐλλείψεων φράσεων καὶ δὴ καὶ τροπαρίων. Πολλάκις μάλιστα, αἱ «διορθώσεις», μέχρι καὶ σήμερον, ἀπέβησαν ἀτυχῶς εἰς βλάβην καὶ εἰς ἐπιδεινώσειν τοῦ κειμένου τῶν ὑμνογραφημάτων καὶ τῶν Τυπικῶν διατάξεων. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου τούτου ζητήματος, ὁ ἐν Βενετία καὶ ἐν ἔτει 1854 ἐκδόσας τὸ Μέγα Εὐχολόγιον Ἰωάννης ὁ Βελοῦδης γράφει, ἐκτὸς ἄλλων, καὶ τὰ ἐξῆς: «Καθότι αἱ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μάλιστα βιβλίων ἐκδόσεις, καίτοι ἐκ τῶν παλαιότερων, ἐμπορίας χάριν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, γινόμεναι, ἐπομένως δὲ συνεχῶς τε καὶ ἀπαρράλλακτως ἀναπτωθεῖσαι, ταῦτα σφάλματα πάντως ἔχουσι πᾶσαι, καὶ τὰς αὐτὰς σχεδὸν παραδρομὰς. Ὅθεν, πρὸς ἐξακριβώσειν τῶν τοιούτων, ἠναγκάσθημεν τὰ τε διεφθαρμένα παραβαλεῖν, καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληρῶσαι... Οὐ τοίνυν τὴν κατὰ τὸ δοκοῦν ἐξουσίαν ἐσφετερισάμεθα τοῦ μεταπράττειν, μᾶλλον δὲ νοθεύειν τοῦ κειμένου τὴν γνησιότητα (οὐπερ οὐδὲν ἐστὶν αὐθαδέστερον καὶ καταγνωστότερον), ἀλλ' αὐτὰ βάσιν ἔσχομεν καὶ ὁδηγόν, τὰ προρρηθέντα χειρόγραφα· ἐξ ὧν μετὰ λιπαρᾶς καὶ εὐσεβοῦς ἐπιμελείας ἡμῶν ἀντιβαλόντων, καὶ τὰ προφανέστατα τῶν ἀμαρτημάτων ἐπανορθωσάντων κατὰ τε τὴν λέξιν, καὶ τὴν σύνταξιν, καὶ τὸν ρυθμὸν, ἄλλα τε, καὶ τὰ περὶ στίξιν καὶ ὀρθογραφίαν, εἰς τὴν ἀρχαίαν καλλονὴν καὶ ἀκεραιότητα τὸ κείμενον, ὡς ἐφικτόν, ἐπανήχθη»³. Κατὰ ταῦτα λοιπόν, ἡ εὐσυνειδησία ἢ ἡ ἀκέρεστος ἐμπορικὴ δίψα, κατ' ἐξοχὴν δὲ σήμερον καὶ ἡ αὐθαιρεσία, ὑπῆρξαν αἱ προϋποθέσεις ἐκδόσεως τῶν ἱερῶν κειμένων τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, εἴτε «εἰς τὴν ἀρχαίαν καλλονὴν καὶ ἀκεραιότητα», εἴτε εἰς τὸ «νοθεύειν τοῦ κειμένου τὴν γνησιότητα».

Διόρθωσιν τῶν Μηναίων, διὰ φιλοτίμου προσπαθείας, ἔκαμε κατὰ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ΙΘ' ἑκατονταετηρίδος ὁ προαναφερθεὶς Ἱερομόναχος Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανός, ὁ Ἰμβριος (1772-1852), ὁ ὁποῖος τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν Μηναίων ἐκθέτει λεπτομερῶς εἰς σπουδαίας σημασίας ἐκτενῆ «Πρόλογον» δημοσιευθέντα εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου τόμου τῶν Μηναίων, ἤτοι εἰς τὸ Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου, περὶ τοῦ ὁποῖου «Προλόγου» ἐγένετο ἡδη λόγος ἀνωτέρω.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ ἀξιολόγου Προλόγου, ὁ Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανός «προσήγαγε» καὶ «ἀνέθεσε», δηλαδὴ ἀφιέρωσε τὴν ἐκδοσιν τῶν Μηναίων εἰς τὴν «Πανσέβαστον καὶ προσκνητὴν Μητέρα πάντων τῶν Ὁρθοδό-

2. *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τόμος 8ος, Ἀθῆναι 1966, στήλ. 1119, ἐν «Μηναῖον», ὑπὸ Ἰω. Φοῦντοῦλη. *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1959, σελ. ιθ'-κ'.

3. *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*, Βενετία, ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, 1854, σελ. γ'.

ξων Ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Μεγάλην Ἐκκλησίαν». Τὸ κείμενον τῆς ἀφιέρωσης ταύτης εἶναι λαμπρὸν ἀπὸ πάσης ἐπόψεως, καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ ἔχει ὡς ἐξῆς: «Διὸ δὴ, συγγνωμονοῦσά μοι τὰ τῆς ἀσθενείας ταύτης ἑλλείμματα, Μῆτερ ἐπιεικεστάτη, δέξαι εὐμενῶς, ὡσπερ ἄλλων πολλῶν, καὶ τοὺς ἐμοὺς τουτουσί πόνους, τοῖς Σοῖς παρατιθεμένους ἱεροῖς ποσίν, εἷξαντος προθύμως ταῖς Μητρικαῖς Σου ἐπιταγαῖς, καὶ τὸ δυνατόν ἀόκνως ἐκτελέσαντος. Καὶ ἐπιδαμνιλευσαμένη κἀμοὶ τὰς Σὰς εὐλογίας, εὖξαιό μοι ἔλεος παρὰ Θεοῦ, ἄφρασι ἀμαρτιῶν, καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον. Εὖξαιο ναί, Μῆτερ φιλοστοργοτάτη, εὖξαιο ταῦτα κἀμοί, τῷ Σοὶ διατελοῦντι δούλῳ εὐτελεῖ, καὶ ὑπηρώκῳ τέκνῳ Βαρθολομαίῳ ἱερομονάχῳ Κουτλουμουσιανῷ»⁴.

Ἡ ἀφιέρωσις αὕτη ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ Πηδάλιου, ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ ὁποίου ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1800 ἐν Λειψία, ἡ δευτέρα ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει 1841 ὑπὸ τοῦ Κ. Γκαρπολᾶ, ἡ δὲ ἕκτη ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ Οἴκου «Ἀστέρος» τῶν ἀδελφῶν Ἀλ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου ἐν ἔτει 1957. Τὸ Πηδάλιον ἐρμηνευθὲν καὶ ἐκδοθὲν, ὡς γνωστὸν, ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀγίοις Μοναχοῦ Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου καὶ τοῦ Ἱερομονάχου Ἀγαπίου, ἀφιέρωθη ὑπ' αὐτῶν τῇ Ἁγίᾳ Μητρὶ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῶν ἐξῆς: «Τῇ Ἱεραρχικωτάτῃ θεοκυβερνήτῃ καὶ τῶν Ὁρθοδόξων ἀπάντων Μητρὶ φιλοστοργοτάτῃ Ἀγίᾳ τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τὴν μετ' εὐλαβείας ἀπάσης υἱικὴν ἅμα καὶ δουρικὴν προσκύνησιν ἀπονέμομεν. Εἰς τὰς ἱεράς Σου ἀγκάλας ἀφιεροῦται, ὃ κοινὴ Μῆτερ τῶν Ὁρθοδόξων, ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, τὸ Πηδάλιον τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ παροῦσα, λέγω, ἐρμηνευτικὴ τῶν θείων Κανόνων Βίβλος... Ἄνοιξον τοίνυν, ὃ θεία Μῆτερ, τὰς ἱερωτάτας ἀγκάλας σου, ὡς ὁ πάλαι Νομικὸς ἱερεὺς, καὶ ὑπόδεξι αὐτοῦ γηθοσύνας, ὡς δράγμα χίδρων νεόδρεπτόν τε καὶ ἱερώτατον... Τῆς Ὑμετέρας Ἱεραρχικωτάτης, Οἰκουμενικῆς καὶ θεοδοξάστου Μεγαλειότητος, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἐλάχιστα ἅμα καὶ εὐπειθέστατα, Ἡ ἐν Χριστῷ πεφιλημένη Δυάς, Ἀγάπιος Ἱερομόναχος καὶ Νικόδημος Μοναχός».

Διὰ τῆς διορθώσεως τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, ἐβελτιώθη μὲν τὸ κείμενον, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ἔκδοσις αὕτη ὡς ἡ τελειοτάτη, διότι δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν διόρθωσιν πολλὰ χειρόγραφα, καὶ διότι ἡ διόρθωσις ἦτο ἔργον ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου. Ἀλλ' ὅμως «τὰ ἀναθεωρηθέντα κείμενα τῶν Μηναίων ἦσαν ἐπέκεινα τῶν 2.000 σελίδων, μεγάλου διस्तήλου σχήματος (4ον), τὸ δ' ἔργον ἐπετελέσθη συντόμως, ἐγένετο δὲ ἡ βᾶσις τῶν μετὰ ταῦτα ἐπανεκδόσεων καὶ ἀνατυπώσεων. Θὰ ἤρκει δὲ μόνον ἡ ὑπὸ τοῦ Βαρθολομαίου εἰσαγωγή ἐκ τῶν χειρογράφων εἰς τὰ Μηναῖα τῶν ὀνομάτων τῶν ὑμνωδῶν καὶ ἡ διόρθωσις τῆ ἀναγραφή τῶν ἀκροστιχίδων, διὰ νὰ θεωρηθῇ

4. *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, ἔκδοσις ἐβδόμη, Βενετία, ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου ὁ Φοῖνιξ, 1879, σελ. β'.

τὸ ἔργον μέγα. Καθὼς γράφει ὁ ἴδιος, εἰς μόνα τὰ Μηναῖα πέντε μηνῶν (Δεκεμβρίου—Ἀπριλίου) «θέλει ἀριθμήσει εἰς τοὺς κανόνας 22 μὲν ἀκροστιχίδας, 77 ὀνόματα ὑμνωδῶν ἐπιγεγραμμένα, μὴ ὄντα εἰς προτέρας ἐκδόσεις». Οὕτως ἀπέκτησαν τὰ κείμενα πατρότητα καὶ αἱ ἀκροστιχίδες ἔδωκαν τὸ μέτρον ἐλέγχου τῶν κανόνων. Τοῦτο συνιστᾷ φιλολογικὴν ἐργασίαν σημαντικὴν. Ἀφῆρσε δὲ ὁ Βαρθολομαῖος καὶ ὅσα ἐνόμιζε περιττά, καὶ δυστυχῶς τὰ διπλᾶ κοντάκια καὶ τοὺς οἴκους αὐτῶν, «τὰ ὁποῖα περιττῶς συνεσωρεύθησαν εἰς τὰ τετυπωμένα Μηναῖα, ἐνῶ εἰς τὰ χειρόγραφα οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται κοντάκιον ἢ κάθισμα ἢ ἑξαποστειλᾶριον διπλοῦν εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἄγιον», ὡς ἐνόμιζε, διατελῶν ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἐν τοῖς κοντακαρίοις τῆς Πάτμου, τοῦ Σινᾶ, τῆς Μ. Λαύρας καὶ τοῦ Βατοπεδίου. Ἐξ ἄλλου ὁ Βαρθολομαῖος ἀπέφυγε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὰ Μηναῖα τὰς ἀκολουθίας τῶν νεομαρτύρων καὶ ἄλλων Ἀγίων, αἱ ὁποῖαι παραδίδονται ἰδιαιτέρως, μὲ τὰς λεγομένας φυλλάδας. Ἡ ἀρχὴ αὕτη, μολονότι στερεῖ ἡμᾶς μὲν τῆς εὐκαιρίας νὰ ἴδωμεν τὴν ἔκτασιν τῆς μεταβυζαντινῆς ἰδίᾳ ὑμνογραφίας, τὴν Ἐκκλησίαν δὲ νὰ καθιερώσῃ διὰ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τοὺς Ἁγίους τοὺς ἀναχθέντας ἐκ τῶν κάτω, συντελεῖ ἐν τούτοις εἰς τὴν διατήρησιν καθαρωτέρας τῆς μεσαιωνικῆς τῶν κειμένων παραδόσεως καὶ τὴν μὴ νόθευσιν τῆς παλαιᾶς Βυζαντινῆς ὑμνογραφίας. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐτηρήθη καὶ ὑπὸ τῶν μετὰ ταῦτα ἐκδοτῶν»⁵.

Τὸ ἐπὶ τῶν Μηναίων διορθωτικὸν ἔργον τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, ἐδημοσιεύθη πολλάκις ἐν Βενετίᾳ «ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου ὁ Φοῖνιξ», καὶ δὴ ἐν ἔτει 1873 εἰς «ἔκδοσιν πέμπτην», ἐν ἔτει 1879 εἰς «ἔκδοσιν ἑβδόμην» καὶ ἐν ἔτει 1880 εἰς «ἔκδοσιν ἐνάτην». Ἀκολουθῶς ἡ ἔκδοσις αὕτη τῶν Μηναίων συνεχίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἐκ τῶν διαφορῶν ἐν Ἀθήναις ἐκδόσεων τῶν Μηναίων, γενομένων ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης Κ' ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς σήμερον, ἐξ ἀνατυπώσεων τῆς ἐκδόσεως τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, ἀναγράφονται ἐνταῦθα:

1) Ἡ ἀχρονολόγητος ἔκδοσις «Μηναῖον... περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ Τυπικοῦ κατ' ἀρχαίαν μὲν, νεωστὶ δὲ τυπωθεῖσαν διάταξιν τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας διορθωθὲν πρῶην μὲν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, νῦν δὲ ὑπὸ Ἰωάννου Μαρτίνου ἀρχιμανδρίτου, μετὰ πολλῶν προσθηκῶν κεκανονισμένων ἀδείᾳ καὶ ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ βιβλιοεκδοτικοῦ καταστήματος ὁ Φοῖνιξ».

5. Ὁρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμος 8ος, Ἀθήναι 1966, στήλ. 1119, ἐν «Μηναῖον», ὑπὸ Ἰω. Φουντουλίη. Ὁρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμος 3ος, Ἀθήναι 1963, στήλ. 620, ἐν «Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς ἢ Ἰμβριος», ὑπὸ Ν. Β. Τωμαδάκη.

Σημειωτέον ὅτι «ἡ Διεύθυνσις τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας τοῦ Φοῖνικος» ἐν τῷ

2) «Μηναῖον... περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ Τυπικοῦ κατ' ἀρχαίαν μὲν, νεωστὶ δὲ τυπωθεῖσαν διάταξιν τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας διορθωθὲν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ μετὰ πολλῶν προσθηκῶν κεκανονισμένων ἀδεία καὶ ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἔκδοσις ἐπιμελημένη, ἐκδότης Π. Π. Παρασκευόπουλος Διευθυντῆς τοῦ Πρακτορ. τῶν Ἐφημερίδων, ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Α. Δ. Φέξη, 1904».

3) «Μηναῖον... περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ Τυπικοῦ κατ' ἀρχαίαν μὲν, νεωστὶ δὲ τυπωθεῖσαν διάταξιν τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐπιστασία Γεωργίου Σ. Γέγλε, καθηγητοῦ τῶν Θεολογικῶν. Μετὰ πολλῶν προσθηκῶν κεκανονισμένων ἀδεία καὶ ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐκδότης Μιχαὴλ Ι. Σαλιβέρος, Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Μιχαὴλ Ι. Σαλιβέρου, 1904».

Πρόλογος «Πρὸς τὸν ἀναγνώστην τῆς δευτέρας τῶν Μηναίων ἐκδόσεως», ἀσχολουμένη περὶ τὰ σφάλματα τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῶν Μηναίων ὑπὸ τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, μὴ ἀναφερομένη ὅμως εἰς τὰς ἀρετὰς τῆς ἐκδόσεως ἐκείνης, σημειοῖ τὰ ἐξῆς: «Καί-τοι μὲν ἀφ' ἐνὸς σέβας οὐ τὸ τυχὸν ἀπονέμοντες εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀοιδίμου σοφοῦ ἀνδρός, τοῦ κατὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν, ὡς εἴρηται, τὰ Μηναῖα διορθώσαντος, ἀφ' ἑτέρου δ' ὅμως, κατὰ τὸ χρέος τὸ παρὰ τῆς πανσεβάστου Μητρὸς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐπιβληθὲν εἰς ἡμᾶς, ἀκριβεῖ καὶ ἀπαραιτήτῳ χρώμενοι προσοχῇ εἰς τὴν ἀνατύπωσιν, ἀναθεωρήσαντες μετὰ πάσης ἐπιμελείας ὀλόκληρον καὶ τῶν δώδεκα Μηναίων τὴν σειρὰν, καὶ παραβαλόντες αὐτὰς πρὸς ἄλλας ἀρχαιότερας ἐκδόσεις, καὶ ἐξαιρέτως πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1843 τῇ ἐγκρίσει καὶ ἐπικυρώσει τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐκτελεσθεῖσαν, ἀπληρῶτα ἀπροσοκλήτους, ἐκτὸς τῶν τυπογραφικῶν σφαλμάτων (τὰ ὅποια βιβλίων οὕτως ὀγκῶδες καὶ πολυτόμοιο εἶναι ἀδύνατον νὰ διαφυγῇ)· πλῆθος ἄλλο οὐ μόνον παροραμάτων λέξεων τε καὶ ἐννοιῶν, ἀλλὰ καὶ ἑλλείψεων οὐκ ὀλίγων φράσεων τε καὶ ὀλοκληρῶν τροπαρίων· πρᾶγμα πάντῃ ἀλλότριον καὶ ἀντιφάσκον εἰς τε τὴν βαθεῖαν ἐκκλησιαστικὴν πολυμάθειαν, καὶ εἰς τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀτενῆ προσοχὴν καὶ ἀκριβείαν τοῦ μακαρίτου Κουτλουμουσιανοῦ, καὶ μόνον ἀποδοτέον ἢ εἰς τὸ τότε πολυάσχολον τοῦ ἀνδρός ὡς αὐτὸς οὗτος εἰς τὸν Πρόλογον τῆς πρώτης ἐκδόσεως ὁμολογεῖ, ἕνεκα τοῦ διδασκαλικοῦ αὐτοῦ ἐπαγγέλματος, ἢ καὶ εἰς τὴν τότε βίαν ἴσως τοῦ Τυπογράφου, ὥστε ὡς ἐκ τούτων τῶν αἰτιῶν δὲν ἔμενεν ἀναμφιβόλως εἰς τὸν ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει ἀγαθὸν διορθωτὴν ὁ ἀπαιτούμενος πολὺς καὶ ἥσυχος καιρὸς εἰς τὴν μετὰ πάσης ἀκριβείας ἀναθεώρησιν τῶν προδιορθωθέντων». (Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου, ἔκδοσις ἐβδόμη, Βενετία, ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου ὁ Φοίνιξ, 1879, σελ. β'-γ').

Ἄς σημειωθῇ ὡσαύτως, ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἀναφερομένη ἔκδοσις τῶν Μηναίων ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1843 («ἐγκρίσει καὶ ἐπικυρώσει τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας») ἔχει τὸν ἐξῆς τίτλον: «Μηναῖον τοῦ ... περιέχον τὴν πρέπουσαν αὐτῷ ἅπασαν ἀκολουθίαν μετὰ καὶ τοῦ Τυπικοῦ. Ἡδὴ μεθ' ὅσης εἰπεῖν τῆς ἐπιμελείας ἐκ τῶν πολλῶν σφαλμάτων ἐκαθαρθέν, καὶ πολλὰς προσθαφαιρέσεις τακτοποιηθέν, καὶ ἀκριβῶς διορθωθέν παρὰ τῆς Κεντρικῆς Πνευματικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐκδίδεται τῇ ἐγκρίσει καὶ ἀδείᾳ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἀνδρόου Κορομηλά. 1843».

4) «Μηναῖον... περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ Τυπικοῦ κατ' ἀρχαίαν μὲν, νεωστὶ δὲ τυπωθεῖσαν διάταξιν τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας διορθωθὲν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ μετὰ πολλῶν προσθηκῶν κεκανονισμένων ἀδεία καὶ ἐγκρίσει τῆς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις, βιβλιοπωλεῖον Μ. Ι. Σαλιβέρου, 14β—δδὸς Σταδίου—14β.

5) «Μηναῖον... περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ Τυπικοῦ κατ' ἀρχαίαν μὲν, νεωστὶ δὲ τυπωθεῖσαν διάταξιν τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας τῇ ἐγγράφῳ ἀδείᾳ αὐτῆς διορθωθὲν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ τοῦ Ἰμβρίου. Μετὰ πολλῶν προσθηκῶν κεκανονισμένων ἐγκρίσει δὲ τῆς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐκδοσις νεωτάτη ἐπιμεμηλημένη, ἐν Ἀθήναις ἐκ τῶν βιβλιοεκδοτικῶν καταστημάτων Ἀναστασίου Δ. Φέξη, 1905».

6) «Μηναῖον... περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ Τυπικοῦ κατ' ἀρχαίαν μὲν, νεωστὶ δὲ τυπωθεῖσαν διάταξιν τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπιστασία Γεωργίου Σ. Γέγλε Καθηγητοῦ τῶν θεολογικῶν μαθημάτων, μετὰ πολλῶν προσθηκῶν κεκανονισμένων ἀδεία καὶ ἐγκρίσει τῆς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐκδότης Μιχαὴλ Ι. Σαλιβέρος, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Μιχαὴλ Ι. Σαλιβέρου, 1926».

7) «Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν διορθωθὲν τὸ πρὶν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ τοῦ Ἰμβρίου καὶ παρ' αὐτοῦ αὐξήθην τῇ τοῦ Τυπικοῦ προσθήκῃ κατὰ τὴν διάταξιν τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἧς τῇ ἐγγράφῳ ἀδείᾳ ἀναθεωρηθὲν καὶ ἀκριβῶς ἐπιδιορθωθὲν, ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1959».

8) «Μηναῖον... περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ Τυπικοῦ». Μετὰ τὸ κείμενον ἐκάστου Μηναίου εἰς τὸ μέσον τῆς σελίδος ἀναγράφεται, συγκεκριμένως καὶ ἐν παραδείγματι διὰ τὸ Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου, «Μηναῖον Σεπτεμβρίου, ἐτυπώθη τὸν Αὐγούστον τοῦ 1961 εἰς τὰ ἐργαστήρια γραφικῶν τεχνῶν τὸ «Φῶς», Φωκίδος 15, Ἀθῆναι, διὰ λογαριασμὸν τῶν ἐκδόσεων»⁶.

* * *

Εἰς τὴν ὡς ἄνω ἀναγραφὴν τῶν διαφορῶν ἐν Ἀθήναις ἐκδόσεων τῶν

6. Σημειωτέον, ὅτι αἱ ὑπ' ἀριθ. 1, 2, 4, 5 καὶ 7 ἐκδόσεις εἶναι σχήματος μεγάλου (4ον), αἱ δὲ 3, 6 καὶ 8 εἶναι μικροῦ σχήματος (8ον).

Μηναίων, πρώτη κατεχωρίσθη ἡ ἀχρονολόγητος ἔκδοσις αὐτῶν, γενομένη «ἐκ τοῦ βιβλιοεκδοτικοῦ καταστήματος ὁ Φοίνιξ», καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγράφεται ὅτι ἡ ἔκδοσις ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διορθώσεως τῶν Μηναίων (πρώην μὲν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, νῦν δὲ ὑπὸ Ἰωάννου Μαρτίνου ἀρχιμανδρίτου). Ἡ ἀχρονολόγητος αὕτη ἔκδοσις εἶναι ἐπανέκδοσις τῆς (καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω) πρώτης ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ἔτει 1896 ἔκδόσεως τῶν Μηναίων, συμπληρούσης νῦν ὀρθογραφικῆς ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῆς.

Ὁ πρῶτος τόμος τῆς ἔκδόσεως ταύτης ἐν ἔτει 1896, ἦτοι τὸ Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου, ἔχει τὸν ἐξῆς τίτλον: «Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ Τυπικοῦ, κατ' ἀρχαίαν μὲν, νεωστὶ δὲ τυπωθεῖσαν διάταξιν τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, διορθωθὲν πρώην μὲν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, νῦν δὲ ὑπὸ Ἰωάννου Μαρτίνου ἀρχιμανδρίτου, μετὰ πολλῶν προσθηκῶν κεκανονισμένων ἀδεία καὶ ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ βιβλιοεκδοτικοῦ καταστήματος «ὁ Φοίνιξ» Παναγ. Ἀθ. Τζελάτη καὶ Γεωργ. Εἰθ. Δημητρακούλια, 1896, τύποις Παρσκειῶ Ἀεὼν».

Ὁ αὐτὸς ὡς ἄνω τίτλος, μετὰ τῆς ἐναλλαγῆς τοῦ ὀνόματος ἐκάστου Μηνοῦ, ἐπαναλαμβάνεται εἰς ἕκαστον Μηναῖον τοῦ Δωδεκαμήνου. Κατὰ τὸν τίτλον δὲ τῆς ἔκδόσεως ταύτης ἐν ἔτει 1896 διορθωτῆς τῶν Μηναίων ἀναφέρεται ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἰωάννης Μαρτίνος, μετὰ τὸν ἱερομόναχον Βαρθολομαῖον Κουτλουμουσιανόν, τὸν Ἰμβριον, τοῦ ὁποίου ἡ ἔκδοσις τῶν Μηναίων ἐγένετο κατ' ἐπανάληψιν κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα, καὶ ἐπανελήφθη καὶ κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν τοιαύτην, μετὰ σύγχρονον ἐπανέκδοσιν ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (1959 καὶ ἐξῆς), ὡς ἀνεφέρθη ἄνωτέρω, καὶ θεωρεῖται, περίπου, ὡς στερεότυπος ἔκδοσις.

Ὁ νεώτερος διορθωτῆς τῶν Μηναίων τῆς ἐν ἔτει 1896 ἔκδόσεως αὐτῶν, ἀρχιμανδρίτης Ἰωάννης Μαρτίνος ἐγεννήθη τῇ 10 Ἰουνίου 1839 ἐν Στεμνίτῃ τῆς Γορτυνίας. Ἐφοίτησεν εἰς τὸ Γυμνάσιον τῆς Δημητσάνης καὶ εἰς τὴν Ἱερατικὴν Σχολὴν Τριπόλεως, ἰδρυθεῖσαν ἐν ἔτει 1856, ὁμοῦ μετὰ τῶν τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Σύρου⁷. Κατ' ἀρχὰς διετέλεσε διδάσκαλος ἐν Ναυπάκτῳ καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν γενέτειραν αὐτοῦ, ἔνθα ἐνυμφεύθη καὶ ἐχειροτονήθη εἰς διάκονον καὶ πρεσβύτερον. Διδάσκων ἐν τῷ σχολεῖῳ καὶ κηρύττων ἐν τῷ ναῶ μετὰ πολλῆς τῆς ρητορικῆς ἱκανότητος, ἠναγκάσθη μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρεσβυτέρας αὐτοῦ, νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἔτυχε τοῦ πτυχίου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, ἐφημέρευε δὲ εἰς τὸν Ἱ. Ναὸν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων. Διατελῶν δὲ ἐφημέριος, ἐδίδασκεν εἰς τὸ Ἀρσάκειον καὶ ἐκήρυττε παραλλή-

7. Χρυσόστομος Θέμελες, Μητροπολίτου Μεσσηνίας, Ἡ ἐν Χαλκίδι Ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευσις, Ἀθῆναι 1974, σελ. 6 (ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἐκκλησίας»).

λως από τοῦ βήματος τῆς Ἐταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ. Διετέλεσεν Ἐπισκοπικὸς Ἐπίτροπος τῆς «Μητροπόλεως» Ἀθηνῶν (Ἀρχιεπισκοπῆς), καὶ μέλος τοῦ Ἐπισκοπικοῦ Δικαστηρίου ἐπὶ δέκα πέντε ἔτη. Συμμετέσχε τῆς διοικήσεως τοῦ Ἱεροῦ Συνδέσμου καὶ διετέλεσε πρόεδρος τοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως. Πρὸς τούτους, ὑπῆρξε διὰ λόγου καὶ συγγραφῆς πολέμιος τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη. Ὁ Ἰωάννης Μαρτῖνος διεκρίθη καὶ ὡς ἀξιόλογος συγγραφεὺς. Ἐκτὸς ἄλλων, ἐξέδωκε «Ἐρμηνείαν εἰς τοὺς Ψαλμοὺς μετὰ παραφράσεως καὶ σχολίων» (Ἀθῆναι 1894), «Ἐρμηνείαν εἰς τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον» (Ἀθῆναι 1898, καὶ εἰς δευτέραν ἔκδοσιν ἐν Ἀθήναις 1906), «Ἄσματα εἰς τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον, Ἐπίσκοπον Χριστιανουπόλεως καὶ πραγματεία περὶ Ἀγίων» (ἐν Ἀθήναις, 1886), καὶ ἐδημοσίευσε ποικίλας ἄλλας μελέτας καὶ ἄρθρα, μεταξύ τῶν ὁποίων «Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Μρυσικὴ καὶ ἡ καταγωγὴ αὐτῆς», μελέτην ἀξιόλογον, δημοσιευθεῖσαν εἰς συνεχείας ἀπὸ τοῦ πρώτου φύλλου τῆς Δεκαπενθημέρου Μουσικῆς Ἐφημερίδος «Φόρμιγξ» (Ἀθῆναι, Δευτέρα 1 Ὀκτωβρίου 1901). Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἡσχολήθη καὶ περὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, περὶ τῆς ὁποίας κατωτέρω. Ὁ Ἰωάννης Μαρτῖνος, κατὰ Αὐγούστου τοῦ 1901 ἐχειροτονήθη Ἐπίσκοπος τῆς Ἐπισκοπῆς Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως, παραμείνας ἐν αὐτῇ μέχρι τοῦ 1918, ὅτε παρητήθη λόγῳ γήρατος, καὶ ἐγκατασταθεὶς ἐν Ἀθήναις ἀπέθανε ἐν ἔτει 1923 εἰς ἡλικίαν 84 ἐτῶν. Συγκαταλέγεται μεταξύ «τῶν καλυτέρων Θεολόγων τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ ἀΐ μίσεος τοῦ παρόντος αἰῶνος» καὶ ἀφῆκε μνήμην «ἀγαθοῦ καὶ στοργικοῦ» Ἱεράρχου⁸.

Τοιαύτη, ἐν περιλήψει, ἡ βιογραφία τοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου, Ἐπισκόπου Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως, ὅστις ὡς ἀρχιμανδρίτης προέβη εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν Μηναιῶν, ἐκδοθέντων ἐν ἔτει 1896, ὡς ἀνεφέρθη ἀνωτέρω. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ διορθωτικὸν ἔργον αὐτοῦ σχετίζεται καὶ μετὰ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Μουσικὴν, μᾶλλον εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἀναδημοσίευσίς ἐνταῦθα καὶ ἄλλης βιογραφίας αὐτοῦ, ἀφορώσης καὶ εἰς τὴν μουσικολογικὴν πτυχὴν τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἡ ὁποία βιογραφία ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένην Δεκαπενθήμερον Μουσικὴν Ἐφημερίδα «Φόρμιγξ» (ἔτος Β΄, ἀριθμὸς 9-10, Ἀθῆναι 15-30 Μαΐου 1903, σελ. 1-2), καὶ ἔχει ὡς ἀκολούθως:

8. *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμος 7ος, Ἀθῆναι 1965, στῆλ. 51-54, ἐν Ἰωάννης ὁ Μαρτῖνος, Ἐπίσκοπος Γόρτυνος, ὑπὸ Τ. Ἀθ. Γρ (ι τ σ ο υ λ ο υ).

Σημειωτέον, ὅτι ὡς πρεσβύτερος ὁ Ἰωάννης Μαρτῖνος εἶχε σφραγίδα ἐλλειψοειδοῦς μορφῆς, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας εἰκονίζεται περιστέρα, εἰς τὸ ἐπάνω μέρος αὐτῆς ἀναγράφεται διὰ κεφαλαίων γραμμάτων «Ι. ΜΑΡΤΙΝΟΣ», καὶ εἰς τὸ κάτω, ὡσαύτως διὰ κεφαλαίων γραμμάτων, «ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ».

Ἁ' *Ἰωάννης Μαρτίνος*. Εἷς τῶν ἐπιφανεστέρων Ἱεραρχῶν μας διακρινόμενος ἐπὶ εὐρεία παιδείᾳ, συγγραφικῇ ἱκανότητι καὶ πλούτῳ μουσικῶν γνώσεων. Ὁρμώμενος ἐκ Στεμνίτσης τῆς Γορτυνίας ἐπεδόθη μετὰ τὰς Γυμνασιακὰς αὐτοῦ σπουδὰς, μεσῆλιξ καὶ ἐν χηρεῖᾳ διατελῶν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Θεολογίας ἧς καὶ ἐγένετο πτυχιούχος κατὰ τὸ 1878. Μετὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ οἰκείου διπλώματος διωρίσθη ἐφημέριος τοῦ ἐνταῦθα Ἱεροῦ Ναοῦ τῶν Ἀγ. Θεοδώρων, παραμείνας ὡς τοιοῦτος μέχρι τῆς εἰς Ἐπίσκοπον χειροτονίας του ἧτοι ἐπὶ 23 ἔτη, ποιμαίνων τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ ἐνορίαν καὶ κηρύττων ἀόκνως τὸν θεῖον λόγον. Τὸ 1882 διωρίσθη καθηγητὴς τῶν Ἱερῶν μαθημάτων ἐν τῷ Ἀρσακείῳ διδάξας ἐν αὐτῷ ἐπὶ 20 ἔτη καὶ μορφώσας ὑπὲρ τὰς 7 χιλιάδας μητέρας. Ὁ Σεβασμιώτατος Γόρτυνος ἐχρημάτισεν ἱεροδικαστῆς καὶ τοποτηρητῆς τοῦ ἀποθανόντος Μητροπολίτου Γερμανοῦ, διεκρίθη δὲ καὶ κατέλαβε τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῷ θέσιν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς πρωτευούσης ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἤρξατο ἐρμηνεύων τὰς Ἱερὰς Γραφὰς ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἐταιρείᾳ τῶν φίλων τοῦ Λαοῦ, ἐν τῇ εὐρυχώρῳ αἰθούσῃ τῆς ὁποίας ἐφοίτων καὶ συνωθοῦντο χιλιάδες ἀκροατῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Ὅχι μόνον δὲ ἐκ τούτου διεκρίθη ὁ σήμερον βιογραφούμενος συνεργάτης μας, Σεβασμιώτατος Γόρτυνος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν παμπληθῶν συγγραφῶν αὐτοῦ ὧν αἱ κυριώτεραί εἰσι: Ἐρμηνεῖα εἰς τοὺς Ψαλμοὺς. — Βίος τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων μετὰ 85 εἰκόνων ἀφιερωθεὶς εἰς τὸν ἀοίδιμον Ἀλέξανδρον τὸν Γ' Αὐτοκράτορα πασῶν τῶν Ρωσιῶν. — Ἐρμηνεῖα εἰς τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον. — Ὁλεθρος κατὰ τῇ θετικῆς φιλοσοφίας. — Ἡ Ὁρθόδοξος ὁμολογία. — Ἐρμηνεῖα εἰς τὰς περικοπὰς τῶν Κυριακῶν. — Ὁμιλία κατὰ τῆς αὐτοκτονίας. Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ ἐκ τῆς δημοσιεύσεως πλείστων ὄσων διατριβῶν εἰς τὰς ἐνταῦθα ἐφημερίδας, περὶ διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων καὶ ἰδίως περὶ τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς ἧς τυγχάνει βαθύς γνώστης καὶ ἐνθερμος ὑποστηρικτῆς αὐτῆς. Πραγματεῖαν σπουδαίαν καὶ ἀξιόλογον περὶ τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς τοῦ Σεβασμιωτάτου Γόρτυνος ἔλαβε τὴν τιμὴν νὰ δημοσιεύσῃ πέρυσιν ἡ «Φόρμιγξ» φέρουσαν τὸν τίτλον, «Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ καὶ ἡ καταγωγὴ αὐτῆς». Πανταχοῦ ἔνθα ἐκήρυττεν ὁ Σεβασμιώτατος Γόρτυνος ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἀναφέρῃ τι παρεκβατικῶς καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, θέλων οὕτω νὰ κινή πάντοτε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν του ὑπὲρ τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς. Κατὰ τὸ 1901, ὅτε ἐπρόκειτο νὰ συμπληρωθῶσιν αἱ χηρεῦσαι τότε ἐπισκοπικαὶ ἔδραι, πάντες τὰ ὄμμακα ἔστρεψαν πρὸς τὸν Παπᾶ Μαρτίνον, ὡς κοινῶς ὀνομάζετο παρὰ τῷ λαῷ, καὶ πάντες ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ ἠύχοντο, ὅπως ἡ ὑποψηφιότης τοῦ διαπρεποῦς τούτου κληρικοῦ, ὡς ἐπισκόπου τύχη τῆς ἀποδοχῆς τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως μας. Αἱ εὐχαὶ τούτων εἰσηκούσθησαν καὶ ὁ δημοφιλέστατος Ἀρχιμανδρίτης Μαρτίνος προχειρίζεται τὴν 30 Ἰουνίου 1901 εἰς ἐπίσκοπον Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως. Ἡ ἐπαρχία Γορτυνίας ὑπεδέξατο ἐν

έορτασμοῖς τὸν Ποιμενάρχη γης περιέβαλε δὲ καὶ περιβάλλει μέχρι σήμερον τοῦτον διὰ τῆς ἀμερίστου αὐτῆς ἀγάπης καὶ ὑπολήψεως.

Τοιοῦτος ἐν ὀλίγοις ὁ σήμερον βιογραφούμενος σεβαστὸς συνεργάτης μας Σεβ. Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπλόεως κ. Ἰωάννης Μαρτίνος, οὗτινος αἱ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἱστορικαὶ μελέται, αἱ δημοσιευθεῖσαι ἐν τῇ «Φόρμιγγι» καὶ ὁ ὑπὲρ τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς ἔνθεος αὐτοῦ ζῆλος ἔταξεν αὐτὸν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ὑπὲρ τῆς μουσικῆς ἡμῶν μαχομένων».

Εἰς τὴν «Θρησκευτικὴν καὶ Ἠθικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν», τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου ἀποκατάστασιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ἐκτίθενται διὰ τῶν ἐξῆς: «Ἐκεῖνος ὅμως ὁ τομεύς, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Μαρτίνος παραμένει ἄγνωστος καὶ εἶναι ὁ καθαρῶς ἐπιστημονικὸς καὶ πρωτότυπος, εἶναι τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, μηναίων κ.λ.π. Διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἱερῶν κειμένων, ποῦ εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ παρανοήσεις καὶ πάσης φύσεως ἀβλεπτήματα, χρειάζεται ἐντατικὴ ἐργασία ἀπὸ εἰδικούς, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς. Τὸ ἔργον τοῦτο θὰ εἶναι συλλογικὸν καὶ θὰ ἀπαιτήσῃ ἱκανὸν χρόνον, θὰ τιμᾷ δὲ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὅταν θ' ἀχθῆ εἰς πέρας. Πρὸ τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων, ποῦ θὰ ἐργασθοῦν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, θὰ ὑπάρχῃ ἐτοίμη προεργασία σοβαρὰ ἀπὸ τὸν Ἀλ. Παπαδιαμάντην καὶ τὸν Ἰωάννην Μαρτίνον»⁹. Εἰς τὰ ἀνωτέρω δὲν ἀναφέρεται ἢ ἐν ἔτει 1896 γνωστῇ ἔκδοσιν τῶν 12 Μηναίων, ἢ γενομένη ἐν Ἀθήναις διὰ τῆς διορθώσεως τοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου. Ἐπίσης εἰς τὴν αὐτὴν «Θρησκευτικὴν καὶ Ἠθικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν», εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάρχει ἄρθρον περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν Μηναίων, δὲν ἀναφέρεται ὀνομαστικῶς ἢ ἀνωτέρω ἐν ἔτει 1896 ἔκδοσιν τῶν Μηναίων¹⁰.

Τό, οὕτως εἰπεῖν, Χρονικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκδόσεως τῶν Μηναίων, ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἰωάννου Μαρτίνου, κατὰ τὸ ἔτος 1896, περιλαμβάνεται εἰς τὴν, θέσιν Προλόγου ἐπέχουσαν, καὶ «Τῷ εὐσεβεῖ ἀναγνώστῃ» ἀπευθυνομένην, τετράστηλον προσφώνησιν, ἢ ὁποία ἔχει δημοσιευθῆ εἰς τὰς σελίδας γ'.-δ'. τοῦ Μηναίου τοῦ Σεπτεμβρίου, τοῦ ὁποίου ὁ πλήρης τίτλος ἀνεγράφῃ ἀνωτέρω. Ἐχει δὲ ἡ προσφώνησις αὕτη ὡς ἀκολούθως:

Τῷ ΕΥΣΕΒΕΙ ΑΝΑΓΝΩΣΤῆ

Κατὰ τὴν 27 Ἰανουαρίου τοῦ 1893 ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, συνεπέα αἰτήσεως τῶν ἐκ Στεμνίτσης τῆς Γορτυνίας κ. κ. Παναγιώτου Τσελάτου καὶ Γεωργίου Ε. Δημητρακούλια, ἐπιχειρησάντων τὴν

9. *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα*, τόμος 7ος, Ἀθήναι 1965, στήλ. 53, ἐν Ἰωάννης ὁ Μαρτίνος, Ἐπίσκοπος Γόρτυνος, ὑπὸ Τ. Ἀθ. Γρ(ιτσοπούλου).

10. *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα*, τόμος 8ος, Ἀθήναι 1966, στήλ. 1120, ἐν «Μηναίων», ὑπὸ Ἰω. Φοῦντοῦλη.

ἀνατύπωσιν τῶν δώδεκα Μηναιῶν τῶν περιεχόντων τὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν τῶν ἀγίων, ἀνεκοίνωσε τῷ πρώτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Πατρῶν κ. Νικηφόρῳ Καλογεῶ, Ἰωάννῃ Μεσολαεῶ καθηγητῇ, καὶ ἐμοί, ἔγγραφον ἐπίσημον, δι' οὗ ἀνετίθει αὐτοῖς τὴν ἐπίβλεψιν καὶ διόρθωσιν τοῦ πολυμόχθου καὶ δυσεφίκτου τούτου ἔργου. Ἀλλ' οἱ μὲν δύο πρώτοι παρητήσαντο τοῦ ἐγχειρήματος, ἔπεσε δὲ ὁ κλῆρος ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἰλιγγίασα ἀπέναντι τοῦ τηλικούτου ἐγχειρήματος· θαρρήσας ὅμως πρὸς τὸν Πατέρα τῶν φώτων, ἐξ οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον, καὶ εἰς τὰς εὐχὰς τῶν ἐν τοῖς δώδεκα ἱεροῖς τεύχεσιν ἀγίων εἰς ὧν τὴν συνάντησιν προεκλήθην, ἡψάμην τοῦ ἔργου, καίτοι πολυάσχολος καὶ καθήκοντα πολλὰ καὶ ποικίλα περιβεβλημένος.

Τρεῖς ἐκδόσεις Μηναιῶν εἶχομεν ὑπ' ὄψει, στερούμενοι δυστυχῶς χειρογράφων, τὴν τοῦ 1820, 1855 καὶ 1877· ἐσχάτως δὲ ἀναδιφῶντες τὴν ἀρτισύστατον βιβλιοθήκην τοῦ Ἱεροῦ Συνδέσμου, εὗρομεν τὰ δύο Μηναιᾶ Ἰανουαρίου καὶ Φεβρουαρίου εἰς ἐν δεδεμένα, φέροντα χρονολογίαν α χ γ'. 1603, ἅτινα θὰ παραβάλαμεν, ὅταν σὺν Θεῷ φθάσωμεν εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν εἰρημένων μηνῶν. Καίτοι δὲ ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει ἀοίδιμος καὶ ἔλλογιμώτατος Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανός, ἀποδυθεὶς πρὸ πενήκοντα τριῶν ἐτῶν, (1843), εἰς τὸ οὐχὶ Δηλίου κολυμβητοῦ, ἀλλὰ δελφῖνος δεόμενος ἀχανές τῆς τῶν Μηναιῶν διορθώσεως πέλαιος, συνήθροισεν ἀκαμάτως πολλὴν καὶ πολύτιμον ὕλην, ἐκ Μηναιῶν τῆς Χάλκης ἐπὶ μεμβρανῶν γεγραμμένων, καὶ ἄλλων πολλῶν τετυπώμενων τε καὶ χειρογράφων, καὶ συνετέλεσε τὴν ἀξιαγάστως ἐπεξεργασθεῖσαν ἔκδοσίν του, ἐν ἑπτὰ ἐκδόσεσι μέχρι τοῦδε ἐπαναληφθεῖσαν, σὺν πᾶσι τούτοις, ἐν ταῖς δύο τελευταίαις, τοσαῦτα λάθη εἰσέφερσαν, ὥστε μικροῦ δεῖν ἐματαιώθησαν οἱ τοῦ χαλκεντέρου διορθωτοῦ πόνοι, καθόσον, οὐ μόνον διαφοραὶ γραφικαὶ ὑπῆρχον, καὶ γράμματα καὶ συλλαβαὶ ἔλειπον, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληροι λέξεις, οὗ ἕνεκα ἡ ἔννοια οὐσιωδῶς παρεβλάπτετο.

Δ ι α φ ο ρ α ἰ

Ἴνα δὲ παράσχωμεν δεῖγμα τῆς διαφοροῦ γραφῆς καὶ τῶν ἡμαρτημένων, τῶν εἴτε ἐκ παραβολῆς, εἴτε παρ' ἡμῶν κριτικῶς καὶ εἰκαστικῶς διορθωθέντων, παρατίθεμεν ἐν συγκρίσει τὰ εἰς τοὺς ἐφεξῆς δύο μόνους μῆνας:

Μ Α Ρ Τ Ι Ο Σ

Ἡ ἔκδοσις τοῦ 1852 κατὰ τὴν 30. Ἰω. τοῦ Κλίμακος.

Σελ. 142. Κανόνος ὠδῆ ε'. τροπ. 5. ἔχει *ἰπαθής* ὕπερ διορθώσαμεν *ἀνέπτῃς*, καθόσον τοιοῦτος χρόνος τοῦ ῥήματος ἐν τῇ ἑλληνικῇ οὐχ' ὑπάρχει.

Σελ. 144. Τὸ ἐν τῇ θ'. ὠδῇ, *ἰπαθείς*, ἀντικατεστήσαμεν διὰ τοῦ, *ἀναπτᾶς*.

Μ Α · Ι · Ο Σ

Ἐν τῇ Α'. τοῦ μηνός, ὧδῃ δ', τροπάριον 3 ἢ μὲν τοῦ 1852 ἔχει, ὡς μεγίστης, ἢ δὲ τοῦ 1877, ὡς μεσίτης, ὕπερ ὀρθότερον.

Ἐν τῷ 3 τροπαρίῳ τῶν ἀποστίχων, ἢ μὲν τοῦ 1852 ἔχει διαλάμπουσα, ἢ δὲ τοῦ 1877 κλειζόμενος, ὕπερ ὀρθότερον.

Ἐν τῇ Β'. τοῦ αὐτοῦ μηνός, τὸ μετὰ τὴν γ'. ὧδῃν κάθισμα ἐν σελ. 5 ἢ τοῦ 52 ἔχει ἐσφαλμένον, ἢ δὲ τοῦ 77 ὀρθότερον.

Ἐν τῇ Η'. τὸ α'. τροπάριον τῶν ἀποστίχων, ἐν ᾧ ἀμφότεραι αἱ ἐκδόσεις εἶχον ἐδείχθη, διὰ τὸ εὐρυθμον διωρθώθη ὠφθη.

Ἐν τῇ Ζ'. τὸ β'. τροπ. τοῦ ἐσπερινοῦ, ἐν ᾧ ἢ τοῦ 52 εἶχεν ἐπαγάλλονται, ἢ τοῦ 77 ἔχει, καὶ ἀγγέλλεται, ὕπερ ὀρθότερον.

Ἐν τῇ Η'. ὧδῃ θ'. τροπ. 4, ἢ τοῦ 52 ἔχει, τῷ σοὶ τὴν βασιλείαν παρέχοντι· ἢ δὲ τοῦ 77, τῷ σὲ ἐν ταῖς βασάνοις κρατύναντι, ὕπερ εὐοδοῖ τὴν ἔννοιαν γλαφυρότερον. Ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ κώλῳ, ἢ μὲν τοῦ 52 ἔχει, δωρήσαντι τοῖς ἐκτελοῦσί σου τὴν ἄθλησιν· ἢ δὲ τοῦ 77 ὀρέξαντι καταπαλαῖσαι τὸν ἀρχέκακον.

Ἐν τῇ Ι'. ἐν τῷ β'. τροπ. τῆς 7 ὧδῆς, ἢ τοῦ 52 ἔχει συγχορεύων, ἢ δὲ τοῦ 77, συνοδεύων, ὕπερ ὀρθότερον.

Ἐν τῇ ΙΑ'. ὧδῃ δ'. τροπ. α'. ἀμφότεραι αἱ ἐκδόσεις εἶχον, κραταιουμένη τῷ σκήπτρῳ... ὕπερ κακόρρυθμον ὄν διὰ τὸ παροξύτονον, ἀντικατέστη ὑφ' ἡμῶν εἰς τὸ εὐρυθμον, *Καυχωμένη ἐν τῷ σκήπτρῳ*.

Ἐν τῇ ΙΔ'. ἐν τῷ γ'. τροπ. τῆς η'. ὧδῆς τοῦ κανόνος ἢ τοῦ 52 ἔχει ἐμφρόνως· ἢ δὲ τοῦ 77 ἀφθόνως, ὕπερ καταλληλότερον.

Ἐν τῇ ΙΕ'. ἐν τῷ δοξαστικῷ τοῦ Ἐσπερινοῦ ἢ τοῦ 52 ἔχει, τελωνείου, ἢ δὲ τοῦ 77 τὸ ὀρθότερον τελείου.

Ἐν τῇ ΚΘ'. ἐν τῇ ζ'. ὧδῃ τοῦ κανόνος, προσετέθη ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 77, ἐν τροπάριον «Νέος ὡς ἄλλος Δανιὴλ κλπ.», ὕπερ ἀπὸ τῆς τοῦ 1852 λείπει.

Ἔσαστως ἀπὸ τῆς Θ'. ὧδῆς τοῦ κανόνος, ἐν τῇ τοῦ 52, λείπει τὸ τροπάριον «Σαρκὸς ἡμῶν...», ὕπερ ἔχει ἢ τοῦ 77.

Ἄλλὰ μήπως καὶ ἢ τοῦ 1877 ἐκδοσις, ἠυμοίρησε ν' ἀποφύγη τὰ σφάλματα; Ἰδοῦ.

Α Υ Γ Ο Υ Σ Τ Ο Σ

Ἐν τῇ Β'. τοῦ μηνός σελ. 12. στήλη β'. τροπάριον 7. σὺ, ἀντὶ σοί.

Ἐν τῇ Γ'. σελ. 18 στήλ. β'. Συναξάριον, τριτάτῳ, ἀντὶ τριτάτῃ.

Ἐν τῇ Ζ'. σελ. 40 στήλ. β'. τροπ. 5 ἔλουσεν, ἀντὶ ἔλουσε.

Ἐν τῇ ΙΒ'. σελ. 64 στήλ. α'. τροπ. 4 θελήσει, ἀντὶ θελήσει.

Ἐν τῇ ΙΔ'. σελ. 68 στήλ. β'. τροπ. 4 δεδειγμένοι, ἀντὶ δεδειγμένους.

Ἐν τῇ ΙΔ'. σελ. 70 στήλ. α'. τροπ. 9 χαίρων, ἀντὶ χαρίτων.

Ἐν τῇ ΙΕ'. σελ. 83 στήλ. β'. Εἰς τὴν Λιτὴν, ἀντὶ εἰς τὸν Στίχον.

Ἐν τῇ ΙΖ'. σελ. 88 στηλ. β'. τροπ. 1 *πυρός*, ἀντὶ *πρός*.

Ἐν τῇ ΙΘ'. σελ. 99 στηλ. α'. τροπ. 11 *νῦν*, ἀντὶ *νοῦν*.

Ἐν τῇ ΚΕ'. σελ. 128 στηλ. β'. τροπ. 7 *εὐμορφα*, ἀντὶ *εὐφορα*.

Ἐν τῇ ΚΘ'. σελ. 142 στηλ. β'. Ἦχος πλ. β'. ἀντὶ ἦχος πλ. δ'.

Ἐν τῇ ΚΘ'. σελ. 145 στηλ. α'. τροπ. 11 *προσπεύσεσιν*, ἀντὶ *προσ-
πνεύσεσι*.

Ἐν τῇ ΚΘ'. σελ. 145 στηλ. α'. τροπ. 5 *προφικτικῶν*, ἀντὶ *προφη-
τικῶν*.

Ἐν τῇ Λ'. σελ. 149 στηλ. β'. τροπ. 4. *λείπει ὀλόκληρος ἢ λέξις
τόκον*.

Ἐν τῇ Λ'. σελ. 150 στηλ. β'. τροπ. 5. *καμήλου*, ἀντὶ *κατασκίου*.
Παραλείπομεν πολλὰ ἄλλα, ἔνθα λείπουσι συλλαβαὶ καὶ γράμματα.

Αἱ δύο λοιπὸν οὗτοι ἀποχρῶντες λόγοι, ἦτοι ἢ τῶν ἡμαρτημένων πλη-
θῶρα, καὶ τὸ δῦσωνον, καθόσον ἢ ἐνεστῶσα ὑψωσις τοῦ νομίσματος, ἐδιπλα-
σίασε τὴν πρόσκτησιν τοῖς βουλομένοις, ὑπῆρξαν τὰ ἐλατήρια τὰ κινήσαντα
τὴν φιλοτιμίαν τῶν ἐκδοτῶν, ὅπως ἀναλάβωσι τὸν δίκην Μαραθωνείου ἀγῶνος,
μέγαν ἀγῶνα τῆς ἀνατυπώσεως τῶν δώδεκα τοῦ ἐνιαυτοῦ Μηναίων, τελειο-
τέρας πασῶν τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθειῶν. Ἐλαμπρύνθη δὲ ἡ παροῦσα ἐκδο-
σις, διὰ χάρτου στερεοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ ἐκ βάμβακος καὶ οὐχὶ ὕλης ἀχυράδους·
διὰ στοιχείων μεγάλων κομφῶν καὶ εὐαναγνώστων· διὰ περικαλύμματος
στερεοῦ κομποῦ καὶ διαφόροις θρησκευτικοῖς συμβόλοις πεποικιλμένου καὶ
διὰ μελάνης ἐρυθρᾶς τε καὶ μελαίνης ἰσχυρᾶς καὶ ἀνεξιτήλου.

Π ρ ο σ θ ῆ κ α ι

Ἐκαλλωπίσθη ὡσαύτως ἢ ὑπὸ τὰ πιεστήρια διατελοῦσα εἰσέτι ἐκδο-
σις διὰ τῶν ἐξῆς προσθηκῶν.

Α'. Μετὰ τὸ ἐν τῷ Ἐσπερινῷ μηνολόγιον, καὶ πρὸ τῆς Ἀκολουθίας
τῶν Δεσποτικῶν, Θεομητορικῶν ἑορτῶν, καὶ τῶν ἑορταζομένων ἁγίων καθ'
ἕλον τὸν ἐνιαυτόν, προετάχθη τὸ Τυπικὸν τῆς τελευταίας καὶ τελειότερας τῶν
μέχρι τοῦδε ἐκδόσεων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἐὰν ὁ ἀναγνώστης ρίψῃ
βλέμμα ἐν τῇ κατὰ τὴν 25 Μαρτίου ἑορτῇ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὄψεται ὅτι ἡ
τυπικὴ διάταξις περιλαμβάνει ἔνδεκα ὅλας σελίδας, ἐν αἷς μετὰ μεγίστης λε-
πτομερείας ἀναγράφονται ὅλαι αἱ ἡμέραι καθ' ἃς δύναται νὰ συμπέσῃ ἡ τοῦ
Εὐαγγελισμοῦ ἑορτή, ἀπὸ τῆς Παρασκευῆς τῆς Γ'. ἐβδομάδος τῶν νηστειῶν,
μέχρι τῆς Δ'. τῆς διακαινησίμου.

Β'. Συνεπληρώσαμεν ἀπολυτικά πάμπολλα ἐν τῷ τέλει τοῦ ἑσπερινοῦ,
ᾧν ἡ ἀρχὴ μόνον ὑπῆρχε.

Γ'. Ἐπλουτήσαμεν τὰς μνήμας πολλῶν ἁγίων διὰ νέων ἀπολυτικίων
ὑφ' ἡμῶν συνταχθέντων, καὶ ἐχόντων ὑποτεταγμένον τὸ στοιχεῖον Μ.

Δ'. Προσέθεμεν τὰς ἀκολουθίας τῶν ἁγίων, Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Χριστιανουπόλεως τῇ ΙΖ'. Μαῖου, ὑφ' ἡμῶν συνταχθεῖσαν, τοῦ ὁσίου Λουκᾶ Μαῖου Γ'. καὶ τοῦ ὁσίου Σεραφεῖμ Μαῖου 6 τῇ ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Τῶν τελευταίων δύο τὰς ἀκολουθίας ἐν πολλοῖς τροπαρίοις κακοῤ-ῤύθμους οὔσας, διωρθώσαμεν. Τὸν ὅσιον δὲ Λουκᾶν καὶ δυσὶν ἀπολυτικίοις ἐτιμήσαμεν.

Ἡ Μ. Ἐκκλησία ἄλλοτε, οὐ καλῶς ποιοῦσα, ἀπεδοκίμασε τὰ μελιχρὰ καὶ τὰ τοῖς τῶν παλαιῶν ὕμνογράφων ἐφάμιλλα τροπάρια καὶ ἀκολουθίας τοῦ κρατίστου ἐν τοῖς νεωτέροις ὕμνογράφοις Μαλαξοῦ, ἐπὶ τῷ λόγῳ, μὴ κίνει τὰ ἀρχαῖα κείμενα. Ἀλλὰ δὲν ἐφήρμοζον τοῦτο εἰς ἑαυτοὺς καὶ τινες κατὰ καιροὺς πατριάρχαι Κων/πόλεως, οἷον Κύριλλος ὁ Ζ'. ὁ ποιήσας καὶ τυπώσας τὸ κατὰ τὴν Α'. Σεπτεμβρίου κοντάκιον «Ὁ ἀρρήτω σύμπαντα κλπ.» Ἀνθιμος ὁ Δ', ὁ ποιήσας τὸ κατὰ τὴν Γ' Σεπτεμβρίου ἀπολυτικίον Ἀνθίμου Ἱερομάρτυρος Ἐπισκόπου Νικομηδείας, Κύριλλος ὁ Ε', ὁ ποιήσας τὸ κατὰ τὴν ΙΕ'. Ἰουλίου ἀπολυτικίον τῶν ἁγ. μαρτύρων Κηρύκου καὶ Ἰουλίτης· ὁ ἀνωτέρω Κύριλλος ὁ Ζ'. ὁ ποιήσας τὸ κατὰ τὴν ΚΔ'. Σεπτεμ. ἀπολυτικίον τῆς ἁγ. Θεῆ-κλης, ὅπερ ἡ Μ. Ἐκκλησία ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ μέγα Τυπικόν; Διὰ τί κατὰ τὸ 1804, Γρηγόριος ὁ Ε'. ἐπέτρεψε καὶ ἐδημοσιεύθη ἡ ἀκολουθία τῆς ἁγίας Εὐφημίας, ἣν ὁ μουσοφιλόσοφος πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας Ἰάκωβος καὶ συνέταξε καὶ ἐμουσοῤ-ῤργησε; Βεβαίως διότι εὔρεν αὐτὴν γλαφυρὰν καὶ εὐρυθμον. Ἀλλὰ μήπως καὶ τοῦ ἀοιδίμου Μαλαξοῦ οἱ ὕμνοι, οὐκ εἰσι συντεταγμένοι ἐν γλώσῃ γλαφυρᾷ καὶ μεγαληγῶρῳ, ἐν δογματικῇ Θεολογίᾳ κρατίστη, καὶ ἐν ῥυθμῷ μελωδίας παναρμονίῳ; Ἐάν τις ἀφέλῃ ἀπὸ τῆς ἐορτῆς τῆς Περιτομῆς, τὸ ὑψηλόν καὶ μελιχρὸν «Μορφὴν ἀναλλοιώτως» τότε ἄπαν τὸ ὀρθόδοξον χριστιανικὸν συναισθανθήσεται ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀπώλετο ὁ πρῶτος τῆς Ἐορτῆς ὕμνογραφικὸς ἀδάμας! Ἡλίχην δὲ ἀκοσμίαν καὶ ἡλίχιον κενὸν αἰσθανθήσεται ὁ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐκκλησιαζόμενος εὐσεβής! Διὰ τί λοιπὸν νὰ μὴ ἀναπληρῶνται τὰ κενὰ ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς ἀναφαινομένων δοκίμων καὶ κρατίστων ὕμνογράφων, μετὰ τὴν ἐπιθεώρησιν καὶ ἔγκρισιν τῆς Ἐκκλησίας; Διὰ τί ἐν τοῖς νέοις Μηναίοις νὰ μὴ συμπεριληφθῶσι καὶ αἱ ἀκολουθίαι τῶν νεοφανέντων ἁγίων, Διονυσίου τοῦ Αἰγίνης, Γερασίμου τοῦ Νοταρᾶ, τῶν νεομαρτύρων Κωνσταντίνου τοῦ Ὑδραίου, Δημητρίου καὶ Παύλου τῶν ἐν Τριπόλει ἀθλησάντων, Φιλοθέας τῆς ἐξ Ἀθηνῶν, καὶ ἄλλων οὓς ὁ Θεὸς διὰ σημείων καὶ θαυμάτων ἐδόξασε; Τῶν ἁγίων τούτων ἐορταζομένων καὶ τῆς ἀκολουθίας αὐτῶν ἀπὸ φυλλάδος ψαλλομένης, τί τάχα διαφέρει ἡ φυλλάς, τοῦ Μηναιίου;

Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις. Εἰ μὲν ἐποιήσαμεν τι πρὸς τελειότεραν ὕμνολογίαν τοῦ ἐν Τριάδι Ὑψίστου, καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ θεραπόντων, τοῦτο τῷ Θεῷ ὀφλητέον. Εἰ δὲ ἡστοχῆσαμεν, συγγνώψωσαν ἡμῖν οἱ ἀναγινώσκοντες. Εὐχόμεθα δὲ ἵνα οἱ μεθ' ἡμᾶς κατορθώσωσι μείζονα καὶ καλλίονα.

Μέμνησθε δὲ οἱ ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις τὸν πανυπερέσπλαγγνον Κύριον ἐκλιπαροῦντες ἐν ταῖς ἐντεύξεσιν ὑμῶν, κάμοῦ τοῦ ἐλαχίστου καὶ ὑπερλίαν πεπονηκότος.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΑΡΤΙΝΟΥ ἀρχιμανδρίτου
ἐκ Στεμνίτσης τῆς Γορτυνίας
Ἐγγραφον ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1896
κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον».

Ἐκ τῆς προσφωνήσεως ταύτης ἢ Προλόγου, γίνεται γνωστὸν ὅτι οἱ ἐκ Στεμνίτσης τῆς Γορτυνίας, ἐκ τῆς ὁποίας κατήγετο καὶ ὁ διορθωτῆς Ἀρχιμανδρίτης Ἰωάννης Μαρτῖνος, ἐκδότης τοῦ ἐν Ἀθήναις βιβλιοεκδοτικοῦ καταστήματος ὁ «Φοῖνιξ», *Παναγιώτης Τσελάτης* καὶ *Γεώργιος Ε. Δημητρακούλιας*, ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὴν ὑπ' αὐτῶν «ἀνατύπωσιν» τῶν 12 Μηναίων. Ἐπὶ τῆς αἰτήσεως αὐτῶν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, κατὰ τὴν 27 Ἰανουαρίου 1893, ἀνέθηκε δι' ἀποφάσεως αὐτῆς εἰς τὸν «πρώην Ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν κ. Νικηφόρον Καλογεῶραν», εἰς τὸν Καθηγῆτὴν Ἰωάννην Μεσολωρᾶν καὶ εἰς τὸν Ἀρχιμανδρίτην Ἰωάννην Μαρτῖνον, «τὴν ἐπίβλεψιν καὶ διόρθωσιν τοῦ πολυμύχθου καὶ δυσσεφίτου τούτου ἔργου» τῆς ἐκδόσεως τῶν Μηναίων. Τῶν δύο πρώτων ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου προταθέντων μὴ ἀποδεχθέντων τὸ ἐγχείρημα, ἀνέλαβεν αὐτὸ μόνος ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἰωάννης Μαρτῖνος. Καί, ὡς ἀναγράφει ὁ ἴδιος ἐν τῷ ὡς ἄνω Προλόγῳ, «ἠλιγγίασε» μὲν, ἀλλ' οὐχ ἤττον, τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς εὐχὰς τῶν ἀγίων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ Μηναῖα ἐπικαλεσθεῖς, «ἤψατο τοῦ ἔργου, καίτοι πολυάσχολος καὶ καθήκοντα πολλὰ καὶ ποικίλα περιβεβλημένος». Κατὰ τὴν πορείαν τοῦ διορθωτικοῦ τοῦ ἔργου εἶχεν ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ τρεῖς ἐν Βενετίᾳ ἐκδόσεις τῶν Μηναίων, ἦτοι τῶν ἐτῶν 1820, 1855 καὶ 1877, αἱ δύο τελευταῖαι τῶν ὁποίων εἶναι τῆς διορθώσεως τοῦ Βαρθολαίου Κουτλουμουσιανοῦ. Εἶχεν ὡσαύτως ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ἐν ἔτει 1603 ἔκδοσιν δύο μόνον Μηναίων, ἦτοι τοῦ Ἰανουαρίου καὶ τοῦ Φεβρουαρίου, ἀλλὰ οὐδενὸς χειρογράφου Μηναίου ἔκαμε χρῆσιν, «στεροῦμενος δυστυχῶς» αὐτῶν.

Ἐν συνεχείᾳ τοῦ Προλόγου ἀναγνωρίζει τὴν ἀνάματον ἐπὶ τῶν Μηναίων ἐργασίαν τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ καὶ ἐπισημαίνει εἰσφρήσαντα λάθη εἰς δύο ἐκδόσεις τῶν Μηναίων τῆς διορθώσεως τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, καὶ εἰδικῶς ὡς ἐν παραδείγματι τῶν μηνῶν Μαρτίου, Μαΐου καὶ Αὐγούστου τῶν ἐτῶν 1852 καὶ 1877, ἐν ἀντιπαραβολῇ.

Ἀκολούθως ἐν τῷ Προλόγῳ γίνεται μνεῖα, ὅτι εἰς τὴν νέαν ταύτην ἔκδοσιν τῶν Μηναίων προσετέθησαν λεπτομερεῖς Τυπικαὶ διατάξεις πρὸ τῶν Ἀκολουθιῶν τῶν Δεσποτικῶν, τῶν Θεομητορικῶν, καὶ τῶν ἑορταζομένων ἀγίων ἑορτῶν, προσετέθησαν ὡσαύτως συμπληρώσεις πολλῶν Ἀπολυτικίων, τῶν ὁποίων εἰς τὰς ἐκδόσεις τῶν Μηναίων τῆς διορθώσεως τοῦ Βαρθολομαίου Κου-

τλουμουσιανοῦ «ἡ ἀρχὴ μόνον ὑπῆρχε», προσετέθησαν ἐπίσης νέα Ἀπολυτικά, συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ ἰδίου, φέροντα ἐν τέλει ἕκαστον «τὸ στοιχεῖον Μ», ἦτοι τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ἐπιθέτου *Μαρτίνος*, καὶ τέλος προσετέθησαν εἰς τὴν νέαν ταύτην ἔκδοσιν τῶν *Μηναίων* αἱ Ἀκολουθίαι τῶν ἁγίων «Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Χριστιανουπόλεως τῆ *ΙΖ'*. *Μαΐου*» συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἰδίου Ἰωάννου *Μαρτίνου*, «τοῦ ὁσίου *Λουκᾶ Μαΐου Γ'*. καὶ τοῦ ὁσίου *Σεραφεῖμ Μαΐου Σ'* τῆ ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου».

Ἐν τέλει τοῦ Προλόγου χαρακτηρίζεται ὡς ἐσφαλμένη ἡ ὑπὸ τῆς *Μ.* τοῦ *Χριστοῦ* ἐν *Κωνσταντινουπόλει* Ἐκκλησίας ἀποδοκιμασία τῶν «μελιχρῶν» ὕμνογραφημάτων τοῦ *Νικολάου Μαλαξοῦ*¹¹ καὶ ἐκφράζεται μία, οὕτως εἰπεῖν, δι' ἐρωτημάτων διαμαρτυρία διὰ τὸ γεγονὸς ὅτι, κατὰ καιροῦς, Πατριάρχαι *Κωνσταντινουπόλεως* προσέθεσαν εἰς Ἀκολουθίας διάφορα ὑπ' αὐτῶν συνταχθέντα ὕμνογραφήματα, καὶ ἐκφέρει τὴν γνώμην ὅτι πρέπει εἰς τὰς νέας ἐκδόσεις τῶν *Μηναίων* νὰ δημοσιεύωνται αἱ Ἀκολουθίαι «τῶν νεοφανέντων Ἀγίων».

Ἡ ἐπισφράγισις τοῦ Προλόγου εἶναι εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τὰς ἐπιτυχίας τῆς ἐκδόσεως, καὶ αἴτησις συγγνώμης διὰ τὰ ἀστοχήματα αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ παράκλησις περὶ μνείας τῶν «ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις» ἦτοι τῶν Ἱεροψαλτῶν πρὸς τὸν Κύριον, «ὅπερ τοῦ ἐλαχίστου καὶ ὑπερλίαν πεπονηκότος Ἰωάννου *Μαρτίνου ἀρχιμανδρίτου ἐκ Στεμνίτης τῆς Γορτυνίας*».

* * *

Γενικῶς ἡ προσφώνησις ἢ ὁ Πρόλογος οὗτος, δύο μόνον σελίδων, τῆς ἐκδόσεως τῶν *Μηναίων*, διορθώσεις τοῦ Ἰωάννου *Μαρτίνου*, παρουσιάζει μίαν προσπάθειαν ἀπομιμήσεως τοῦ «Προλόγου πρὸς τὸν ἀναγνώστην τῆς παρουσίας τῶν *Μηναίων* ἐκδόσεως», τῆς διορθώσεως *Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ*, ἀποτελουμένου ἐκ δέκα πυκνοτυπωμένων σελίδων, εἰς τὸν ὁποῖον, ἐν εἴδει πραγματείας, περιλαμβάνεται συνοπτικῶς ἡ ἱστορία τῶν ἐκδόσεων τῶν *Μηναίων* ἀπὸ τῆς ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας καὶ ἐξῆς, καὶ πλεῖσται ἄλλαι χρησιμώταται πληροφορίαι¹².

Ἡ προσπάθεια ἀπομιμήσεως φαίνεται καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ Προλόγου, ἐν παραλληλισμῷ πρὸς τὸ τέλος τοῦ Προλόγου τῆς ἐν *Βενετία* ἐκδόσεως τῶν *Μηναίων* (*Μηναῖον* τοῦ *Σεπτεμβρίου*) τῆς διορθώσεως τοῦ *Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ*.

11. *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμος 8ος, Ἀθήναι 1966, στήλ. 537-538, ἐν «*Μαλαξὸς Νικόλαος*», ὑπὸ *Χ. Γ. Π(ατρὶνέλη)*.

12. *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, ἔκδοσις ἐβδόμη, *Βενετία*, ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου ὁ Φοῖνιξ, 1879, σελ. ζ'-ις'. Πρβλ. *Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου*, ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1959, σελ. ιγ'-κ'.

Ἐκδοσις Βενετίας:

*«Πρὸς Κύριον μέμνησθε τοῦ κεκμηκότος.
ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΙΜΒΡΙΟΥ
Ἐγράφη ἐν Χάλκη, ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1843,
κατὰ μῆνα Ἰανουάριον».*

Ἐκδοσις Ἀθηνῶν (1896):

*«Μέμνησθε δὲ οἱ ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις τὸν πανυπερεῦσπλαγγρον Κύριον ἐκκληπαροῦντες, ἐν ταῖς ἐντεύξεσιν ὑμῶν, καμμοῦ τοῦ ἐλαχίστου καὶ ὑπερ-
λλαν πεπονηκότος.*

ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΑΡΤΙΝΟΥ ἀρχιμανδρίτου,
Ἐκ Στεμνίτισης τῆς Γορτυνίας.

*Ἐγγραφον ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1896
κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον».*

Παρατηρεῖται, εἰσέτι, καὶ ἕτερα ἀπομίμησις εἰς τὸ τέλος τοῦ Προλόγου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ ὠραιό-
τάτην ἀφιέρωσιν («προσήγαγε» καὶ «ἀνέθεσε») τῆς διορθώσεως τῶν Μηναίων
εἰς τὴν «Πανσέβαστον καὶ προσκυνητὴν Μητέρα πάντων τῶν Ὁρθοδόξων
Ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Μεγάλην Ἐκκλησίαν», ὡς ἀνεφέρθη καὶ ἀνωτέρω.

Ἐκδοσις Βενετίας:

*«Καὶ εἴτις μὲν διόρθωσις ἐγένετο κανονικώτερα ἔντε τῇ λέξει, καὶ τῇ
φράσει καὶ τῷ ῥυθμῷ, καὶ ταῖς ἐνοιαῖς, ὅσαι, οὐκ οἶδ' ὅπως, συνέβησαν εἶναι
συγκεχυμένα καὶ ἀσαφεῖς, τούτου τῷ Θεῷ χάρις...*

*Εἰ δέ τι καὶ ἔσφαλται τῷ Τυπογράφῳ, ἢ τὴν ἐμὴν διέφυγε γνῶσιν,
τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας παρακολούθημα... Διὸ δὴ, συγγνωμονοῦσα
μοι τὰ τῆς ἀσθενείας ταύτης ἐλλείματα, Μῆτερ ἐπεικεστάτη...».*

Ἐκδοσις Ἀθηνῶν (1896):

*«Εἰ μὲν ἐποιήσαμεν τι πρὸς τελειότεραν ὕμνολογίαν τοῦ ἐν Τριάδι
Ἐπίστου, καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ θεραπόντων, τοῦτο τῷ Θεῷ ὀφλητέον. Εἰ δὲ
ἠστοχήσαμεν, συγγνώτωσαν ἡμῖν οἱ ἀναγινώσκοντες».*

Εἰδικώτερον, περαιτέρω καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐν τῷ Προλόγῳ ἀνα-
φερόμενας προσθήκας Τυπικῶν διατάξεων, συμπληρώσεων Ἀπολυτικίων,
προσθήκης νέων Ἀπολυτικίων καὶ Ἀκολουθιῶν νέων ἁγίων, πρέπει νὰ ση-
μειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι σχεδὸν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς τύποις ἐκδόσεως τῶν Μη-
ναίων συμπεριλαμβάνονται πάντοτε εἰς τὰ οἰκεῖα μέρη, ἐν ἀρχῇ τῶν Ἀκολου-

θιδῶν, αἱ Τυπικαὶ τῆς λειτουργικῆς διεξαγωγῆς αὐτῶν διατάξεις, συμπληρούμεναι, σὺν τῇ διὰ τῆς παρόδου τῶν ἐτῶν, συμπληρώσει τοῦ Τυπικοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὰς ἐν Βενετία παλαιοτάτας ἐκδόσεις τῶν Μηναίων τῶν ἐτῶν 1760, 1761, 1803, 1804, 1819, 1820, ἀναγράφεται ἀπαραιτήτως, μετὰ τὸν τίτλον τῶν Μηναίων, καὶ ἡ ἐνδειξις «Μετὰ καὶ τῆς προσθήκης τοῦ Τυπικοῦ ἐν ἐκάστη ἐορτῇ τοῦ Χρόνου», ἢ «Μετὰ τῆς ἀναγκαιοτέρας προσθήκης τοῦ Τυπικοῦ», εἰς δὲ τὰς ἐκδόσεις αὐτῶν τῆς διορθώσεως τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ ἀναφέρεται ὡσαύτως «Καὶ παρ' αὐτοῦ ἀύξηθὲν τῇ τοῦ Τυπικοῦ προσθήκη κατὰ τὴν διάταξιν τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας» (ἐκδόσεις τῶν ἐτῶν 1870, 1873, καὶ 1879). Τέλος, καὶ εἰς τὰς συγχρόνους ἐκδόσεις Σαλιβέρου, Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ «Φωτός», γίνεται μνεῖα ὅτι τὰ Μηναῖα ἐκδίδονται καὶ μετὰ τῶν Τυπικῶν διατάξεων τῶν μεγάλων ἐορτῶν.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐν τῷ Προλόγῳ ἀναφερομένη συμπλήρωσις ἀπολυτικίων παμπόλλων ἐν τῷ τέλει τοῦ Ἑσπερινοῦ, ὧν ἡ ἀρχὴ μόνον ὑπῆρχε, δὲν ἐγένετο καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῶν 12 Μηναίων, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ἐνδεικτικῶς ἀναγραφομένων ἐνταῦθα περιπτώσεων τοῦ πρώτου, ἐνθα καὶ ὁ Πρόλογος, καὶ τοῦ τελευταίου τόμου τῶν Μηναίων:

Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου, σελ. 133, στήλη β', Ἀπολυτίκιον «Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου».

Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου, σελ. 138, στήλη α', Ἀπολυτίκιον «Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου».

Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου, σελ. 150, στήλη β', Ἀπολυτίκιον τοῦ Ἀποστόλου «Ἀπόστολε Ἁγιε Κοδράτε», καὶ αὐτόθι Ἀπολυτίκιον τοῦ Ἱερομάρτυρος «Καὶ τρόπων μέτοχος».

Μηναῖον τοῦ Αὐγούστου, σελ. 19, στήλη β', Ἀπολυτίκιον, Ἦχος δ'. «Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν».

Μηναῖον τοῦ Αὐγούστου, σελ. 56, στήλη β', Ἀπολυτίκιον. «Ἀπόστολε Ἁγιε Μαθθία».

Μηναῖον τοῦ Αὐγούστου, σελ. 170, στήλη β', Ἀπολυτίκιον τοῦ Προδρόμου, «Μνήμη Δικαίου», Δόξα τῶν Ἁγίων Ἦχος δ'. «Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν».

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸν ἐμπλουτισμὸν τῶν μνημῶν πολλῶν ἁγίων διὰ νέων Ἀπολυτικίων ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου συνταχθέντων («καὶ ἐχόντων ὑποτεταγμένον τὸ στοιχεῖον Μ»), ἦτοι τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ἐπιθέτου αὐτοῦ, ταῦτα εἶναι ἐν συνόλῳ ἕνδεκα, ἐν οἷς ἐν Κοντάκιον, ὡς ἀκολούθως. Ἐν ὡσαύτως Κοντάκιον καὶ ἐν Κάθισμα θὰ ἀναφερθῶσι κατωτέρω.

- 1) Τῇ Α'. Ὀκτωβρίου, ὁσίου Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ.
Τὸν συνάναρχον Λόγον.

Ρωμανὸς ὁ ἠδύμολπος ἐμελώδησεν, ἀπὸ ὀκρίβαντος· ὅτι, εἰς σωτηρίαν ἡμῶν, τὸν Υἱὸν ἐκ Πατρὸς, Παρθένος τέτοκεν. Αὕτη γὰρ χάριν δαψιλῆ, ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ, ἐπέχεεν ἀοράτως, καὶ ἠγλάϊσε θεσπεσιῶς, πάντας ἀγίους μελιχροῖς ἄσμασι.

2) Τῇ ΚΒ'. Ὀκτωβρίου, τῶν Ἀγίων ἑπτὰ παιδῶν τῶν ἐν Ἐφέσῳ. Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ Σταυρῷ.

Τοὺς νεκρεγέρτους ἀδελφοὶ ἑπτὰ παῖδας, ἐν τῷ σπηλαίῳ τῆς Ἐφέσου θανόντας, καὶ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν πιστώσαντας, ἅπαντες ἀνευφημήσωμεν, καὶ τῷ Θεῷ δόξαν δῶμεν, τῷ ἀναζώσαντι τοὺς αὐτοῦ ἀθλοφόρους. Τοὺς ἀρνούμενους γὰρ ἀνάστασιν νεκρῶν, ἐξεγερθέντες οἱ παῖδες ἐφίμωσαν.

3) Τῇ ΚΘ'. Ὀκτωβρίου, τῆς Ἀγίας Ὁσιομάρτυρος Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας.

Τὸν συνάναρχον Λόγον.

Τὴν φερώνυμον νύμφην τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ, Ἀναστασίαν τὴν θείαν παρθενομάρτυρα νῦν, ὡς τῶν παρθένων καλλονὴν ἀνυμνήσωμεν. Ὅτι Θεὸν τὸν Ἰησοῦν, τῷ τυράννῳ εὐθαρσῶς ἐκήρυξε, καὶ μυριοὶς βασάνοις ἐσφαγιάσθη, καὶ γηθοσύνας συμβασιλεύει Χριστῷ.

4) Τῇ Δ'. Δεκεμβρίου, τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Τὴν ὠραιότητα.

Τὴν καλλικέλαδον καὶ λιγυραῖς μολπαῖς, κατακηλοῦσάν τε καὶ ἀγλαΐζουσαν, τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, εὐλαλον ἀηδόνα. Δεῦτε εὐφημήσωμεν, Ἰωάννην τὸν πάνσοφον, τὸν Δαμασκητὸν πιστοῖ, ὕμνογράφων τὸν πρῦτανιν, τὸν ἐμπλεων ἀπάσης γενόμενον, θείας καὶ κοσμικῆς σοφίας¹³.

5) Τῇ Γ'. Μαΐου, ἡ ἀνακομιδὴ τοῦ λειψάνου τοῦ ὀσίου Πατρὸς ἡμῶν Λουκᾶ τοῦ ἐν τῷ Στειρίῳ τῆς Ἑλλάδος.

Τῆς ἐρήμου πολίτης.

Τῆς Ἑλλάδος τὸ κλέος, Λεβαδείας τὸ σέμνωμα, εὐαγοῦς μονῆς φερωνύμου, θεῖον ὄντως κραταίωμα, Λουκᾶν τὸν θαυματόβρυτον πιστοῖ, ὕμνήσωμεν ᾠδαῖς πνευματικαῖς, τὸν τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ἀσκητικοῖς παλαίσμασι θεώσαντα. Ἐχων οὖν παρρησίαν πρὸς Θεόν, ἔσο σῆς ποιμένης ὑπέρμαχος, καὶ τῆς φερωνύμου σου, Λουκᾶ, μονῆς τὸ προπύργιον.

6) Ἔτερον. Ταχὺ προκατάλαβε.

Λουκᾶν τὸν θεράποντα καὶ μιμητὴν τοῦ Χριστοῦ, τὸν κόσμον ἀρνησάμενον καὶ τὰ ἐν κόσμῳ τερπνά, καὶ σάρκα σταυρώσαντα, ὕμνοις χαριστήριους,

13. Σημειωτέον, ὅτι ἡ σύνταξις Ἀπολυτικίων εἰς τοὺς Μελωδοὺς τῆς Ἐκκλησίας Ρωμανὸν τὸν Μελωδὸν καὶ Ἰωάννην τὸν Δαμασκητὸν, μαρτυροῦν τὰ ὕμνολογικὰ καὶ μουσικολογικὰ διαφέροντα τοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου, ὡς ἀνεγράφη ἀνωτέρω.

μακαρίσωμεν πάντες. Ἐχει γὰρ παρρησίαν, παρεστῶς τῇ Τριάδι, καὶ ταύτῃ ἀεὶ πρὸςθεύει ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

7) Τῇ Ε'. Μαίτου, τῆς Ἁγίας καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος *Εἰρήνης*.
[*Κοντάκιον*]. Ὁ ὑψωθείς.

Τὴν καλλιπάρθενον ὑμνήσωμεν πάντες, νύμφην Χριστοῦ ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστᾶσαν, ἣν ὁ Θεὸς ἐδόξασε σημείοις φρικτοῖς. Εἶλκυσε γὰρ πλήθος ἀπειρον ἀσεβῶν ἐν τῇ πίστει, καὶ θεόθεν ἔλαβε τὴν Χριστάνυμον κλήσιν. Ὁ τοῦ Θεοῦ γὰρ ἄγγελος ἐλθὼν, ἐκ Πηνελόπτης Εἰρήνην ἐκάλεσε.

8) Τῇ Ζ'. Μαίτου, μνήμη τοῦ Ἁγίου καὶ δικαίου Ἰώβ.

[*Κατεπλάγη Ἰωσήφ*].

Κατεπλάγη ἀληθῶς, ἅπας ἀγγέλων ὁ χορὸς, καὶ ἀνθρώπων ὁ ἔσμός, ἐφριξε δίκαιε ἰδῶν, τὴν ὑπεράνθρωπον ὄντως ὑπομονὴν σου. Ὅθεν καὶ ἡμῖν τύπος δέδοσαι ταῖς θλίψεσι τοῦ βίου ἐκάστοτε, χειμαζομένοις κρίμασι Κυρίου, καὶ πειρασμοῖς περιπίπτουσιν. Αὐτὸς γὰρ εἶπεν, ὁ ὑπομείνας, μέχρι τέλους σωθήσεται.

9) Τῇ ΙΒ'. Μαίτου, τῶν ἐν Ἁγίοις Πατέρων ἡμῶν Ἐπιφανίου Ἐπισκόπου Κύπρου, καὶ Γερμανοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως.

[*Τοῦ λίθου σφραγισθέντος*].

Ἐνωρίδα τὴν θείαν Ἐκκλησίαν τὰς σάλπιγγας, Γερμανὸν σοφὸν Ἱεράρχην καὶ κλειδὸν Ἐπιφάνιον, τιμήσωμεν προφρόνως οἱ πιστοί, τὸν μὲν ὡς ἐν φρονήματι στερεῶ, ὑπὲρ τῆς Χριστοῦ Εἰκόνος τὸν θεομάχον Λέοντα ἐλέγξαντα. Ὡς μάστιγα δὲ αἰρέσεων δεινὴν, τὸν ἅγιον Ἐπιφάνιον. Οὗτοι γὰρ ἐκτενῶς ὑπὲρ ἡμῶν, ἀεὶ πρὸςθεύουσι.

10) Τῇ ΙΓ'. Μαίτου, μνήμη τῆς Ἁγίας Μάρτυρος *Γλυκερίας*.

Τὸν συνάναρχον Λόγον.

Δεῦτε πάντες φιλέορτοι νῦν συνέλθωμεν, ἐν τῷ ναῷ Γλυκερίας τῆς καλλιμάρτυρος, καὶ τὴν ἐπέτειον αὐτῆς μνήμην τελέσωμεν. Ὅτι δορὰν τῆς κεφαλῆς, ἀφαιρηθεῖσα ἀπηνῶς, ἀπέπνιξε τὸν Βελίαρ, καὶ Χριστῷ συμπαρασταμένη, ὑπὲρ ἡμῶν ἀεὶ πρὸςθεύει Αὐτῷ.

11) Τῇ Ζ'. Ἰουλίου, τῆς Ἁγίας Μάρτυρος *Κυριακῆς*.

Τὸν συνάναρχον Λόγον.

Καλλιέρημα ὄφθης καὶ θῦμα ἅγιον, προσενεγκοῦσα τῷ Πλάστῃ τὴν καθαρὰν σου ψυχὴν, ἣν ἐδόξασε Χριστός, ὦ καρτερόψυχε, ὅθεν καὶ βρῦει διὰ σοῦ, τοῖς τιμῶσι σε πιστοῖς, τὰς χάριτας ὑπὲρ ψάμμον, Κυριακῆ ἀθλοφόρε, ὡς ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος¹⁴.

14. Σημειωτέον, ὅτι μᾶλλον ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν ἑορτὴν τῆς Ἁγίας Κυριακῆς, πολιούχου τῆς Δημητσάνης, ἐγγὺς τῆς γενετείρας αὐτοῦ Στεμνίτσης, συντάξαε τὸ ὥραϊον τοῦτο Ἀπολυτίκιον, ὁ Ἰωάννης Μαρτῖνος.

Ἡ ἔκδοσις τῶν Μηναίων ὑπὸ τῶν προαναφερθέντων ἐκδοτῶν τοῦ βιβλιοδοτικοῦ καταστήματος «Ὁ Φοῖνιξ» Παναγιώτου Ἀθ. Τζελάτη καὶ Γεωργ. Εὔθ. Δημητρακούλια, τῆς διορθώσεως τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἰωάννου Μαρτίνου, ἀφιέρωθη ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος τοῦ Ἀθω.

Ἡ ἀφιέρωσις ἔχει ὡς ἐξῆς:

«ΤΩ

ΘΕΟΣΣΥΛΕΚΤΩ ΚΑΙ ΘΕΟΦΡΟΥΡΗΤΩ ΟΡΕΙ ΤΟΥ ΑΘΩ
ΤΑΣ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΚΑΣ ΚΑΙ ΘΕΟΤΕΡΠΕΙΣ ΤΑΥΤΑΣ 12 ΔΕΛΤΟΥΣ
ΕΥΛΑΒΩΣ ΑΝΑΤΙΘΕΝΤΑΙ

ΟΙ ΕΚΔΟΤΑΙ

Τίνι ἄλλῳ ἤρμοζε μᾶλλον ἀφιερῶσαι τὰς μελιχρὰς καὶ ἠδυμελιφθόγγους ταυτασί δέλτους, ἢ τῷ ἁγιωνύμῳ Ὁρει τοῦ Ἀθω, τὸ Ὁρει ἐκείνῳ, ἕπερ ἢ τῶν τετραμόρφων ὑπερνεδοξότερα πανυπέραγνος τοῦ Θεοῦ Μήτηρ ὑψοῦ περιέπει, καὶ ἕπερ ὁ Ἱεροψάλτης προφητάναξ πρὸ χιλιετηρίδων τριῶν περίπτου, ὅρος τοῦ Θεοῦ, ὅρος πῖον, ὅρος τετυρωμένον, μετὰ τὸ ὅρος Σιών πνευματοκινήτως ἐκάλεσε; τὸ ὅρος ἐκεῖνο, ἐν ᾧ φάλαγξ χριστεπώνυμος καὶ ἀρνησίκοςμος, βορῶθεν, δυσμῶθεν, νότοθεν καὶ ἔωθεν ἀθροισθεῖσα καὶ ἀθροίζομένη, τὸν τρίπλοκον ὄφιν κατεπάλαισε, τὸν κόσμον, φημί, τὴν σάρκα, καὶ τὸν διάβολον; Καὶ ἐάν ποτε ὁ δαιμόνιος Πλάτων ἐν τῷ Μενεξένῳ περὶ τῆς ψυχῆς τοῦ Σωκράτους, εἶπεν, ἦλατ' ἀπ' ὑψηλοῦ τείχεος εἰς αἶθην, ὁ τὸ φυσικὸν μεγαλεῖον καὶ τὴν οὐρανομήκη τοῦ Ἀθω κορυφὴν θεωρῶν, ἐκπληκτος ἀναφωνεῖ, ἄλλοιτ' ἀπ' οὐρανομήκεος καρήνου ὄρεος Ἀθω ἐν δόμοις οὐρανοῖς.

Δέξασθε οὖν Πατέρες ἀγγελομίμητοι τὰς 12 ἁσματικὰς ταύτας βιβλους, καὶ ἔδοντες καὶ ψάλλοντες, καὶ τὸν καλὸν ἀγῶνα ἀγωνιζόμενοι, ἱκετεύετε τὸν εἰρηνοποιὸν καὶ φιλόανθρωπον Κύριον, ἵνα τὴν εἰρήνην Αὐτοῦ πρυτανεύη πάσαις τε ταῖς ἐν τῷ Ὁρει ἱεραῖς ἀδελφότησι, καὶ τῇ ταῖς τοῦ βίου τρικυμίας κλυδωνιζομένη ἀνθρωπότητι.

Οἱ ἐκδότης

ΠΑΝΑΓ. ΑΘ. ΤΖΕΛΑΤΗΣ
Γ. Ε. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥΛΙΑΣ».

Ἡ ἀφιέρωσις αὕτη ἐγένετο κατ' ἀπομίμησιν πάλιν τῆς ἀφιέρωσεως τῆς ἐν Βενετία ἐκδόσεως τῶν Μηναίων ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ εἰς τὴν «Πανσέβαστον καὶ προσκυνητὴν Μητέρα πάντων τῶν Ὁρθόδοξων Ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Μεγάλην Ἐκκλησίαν», ὡς ἀνεφέρθη καὶ ἀνωτέρω, μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι, ἢ μὲν ἀφιέρωσις τῶν Μηναίων τῆς διορθώσεως τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου εἰς τὴν Μεγάλην τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, ἢ δὲ ἀφιέρωσις τῶν Μηναίων τῆς διορθώσεως τοῦ Ἰω-

άννου *Μαρτίνου* ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν *Παναγ. ᾿Αθ. Τζελάτη* καὶ *Γεωργ. Εὐθ. Δημητρακούλια*. Τὸ κείμενον ὅμως τῆς ἀφιερώσεως εἶναι, ὡς φαίνεται ἐξ ἐσωτερικῶν μαρτυριῶν, τῆς γραφίδος τοῦ διορθωτοῦ Ἰωάννου *Μαρτίνου*.

Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξαχθῇ συμπέρασμα περὶ τῆς αἰτίας ἀφιερώσεως τῆς ἐκδόσεως εἰς τὸ "Ἁγιον Ὅρος ᾿Αθω, περὶ τοῦ ἐὰν δηλονότι αὕτη ὀφείλεται εἰς ἀποφυγὴν ἀπολύτου ὁμοιότητος τῆς ἀφιερώσεως πρὸς τὴν ἐκδοσιν τῆς διορθώσεως τοῦ *Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ* ἢ εἰς ἄλλην τινα αἰτίαν.

Ἡ ἀπομίμησις τῆς ἀφιερώσεως εἶναι καταφανής.

Ἐκδοσις *Βενετίας*:

«*Σοὶ μόνῃ προσαγαγεῖν καὶ ἀναθεῖναι ταυτασὶ τὰς θεοτερπεῖς δέλτους*».

Ἐκδοσις ᾿Αθηνῶν (1896):

«*Τὰς ὕμνογραφικὰς καὶ θεοτερπεῖς ταύτας 12 δέλτους*».

«*Τίνι ἄλλῳ ἤρμوزه μᾶλλον ἀφιερῶσαι τὰς μελιχρὰς καὶ ἠδυμελιφθόγγους ταυτασὶ δέλτους*».

Ἐκδοσις *Βενετίας*:

«*..δέξαιο εὐμενῶς, ὥσπερ ἄλλων πολλῶν, καὶ τοὺς ἐμοὺς τουτουσὶ πόνους*».

Ἐκδοσις ᾿Αθηνῶν (1896):

«*Δέξασθε οὖν Πατέρες ἀγγελομίμητοι*»¹⁵.

* * *

Οἱ ἀποχρῶντες λόγοι τῆς ἐν ᾿Αθήναις καὶ ἐν ἔτει 1896 ἐκδόσεως τῶν *Μηναίων* τῆς διορθώσεως τοῦ Ἰωάννου *Μαρτίνου* ἀναφέρονται εἰς τὴν προσφώνησιν ἢ τὸν Πρόλογον αὐτῆς, ἀπευθυνόμενον («*Τῷ εὐσεβεῖ ἀναγνώστῃ*», ὁ ὅποιος κατεχωρίσθη ἀνωτέρω. Εἶναι δὲ οὗτοι, ἀφ' ἑνὸς μὲν, ἡ παρατηρηθεῖσα πληθὺς τῶν σφαλμάτων τῆς ἐν *Βενετία* ἐκδόσεως τῶν *Μηναίων* τῆς διορθώσεως τοῦ *Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ*, καὶ ἀφ' ἑτέρου, τὸ χρηματικὸν ὕψος τῆς τιμῆς ἐκάστου τεύχους τῶν *Μηναίων* τῆς ἐκδόσεως ἐκείνης. «*Οἱ δύο λοιπόν, οὗτοι ἀποχρῶντες λόγοι — ἀναγράφεται ἐν τῷ Προλόγῳ — ἦτοι ἡ τῶν ἡμαρτημένων πληθώρα, καὶ τὸ δύσωνον, καθ' ὅσον ἡ ἐνεστῶσα ὕψωσις τοῦ νομίσματος, ἐδιπλασίασε τὴν πρόσκτησιν τοῖς βουλομένοις, ὑπῆρξαν τὰ ἐλατήρια τὰ κινήσαντα τὴν φιλοτιμίαν τῶν ἐκδοτῶν, ὅπως ἀναλάβωσι τὸν*

15. *Μηναίων* τοῦ *Σεπτεμβρίου*, ἐκδοσις ἑβδόμη, *Βενετία*, ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου ὁ Φοῖνιξ, 1879, σελ. ιε'-ις'. Πρβλ. *Μηναίων* τοῦ *Σεπτεμβρίου*, ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ᾿Αθῆναι 1959, σελ. ια'. Καὶ *Μηναίων* τοῦ *Σεπτεμβρίου*, ἐκ τοῦ βιβλιοεκδοτικῆς καταστήματος «ὁ Φοῖνιξ», ᾿Αθῆναι 1896, σελ. α'.

δίκην Μαραθωνείου ἀγῶνος, μέγαν ἀγῶνα τῆς ἀνατυπώσεως τῶν δώδεκα τοῦ ἐνιαυτοῦ Μηναίων, τελειότερας πασῶν τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθεισῶν».

Αὐτὴν δὲ τὴν διπλῆν ἄποψιν τῶν ἐκ Στεμνίτσης τῆς Γορτυνίας καταγομένων, διορθωτοῦ τῶν Μηναίων Ἀρχιμανδρίτου Ἰωάννου Μαρτίνου, καὶ ἐκδοτῶν αὐτῶν Παναγ. Ἀθ. Τζελάτη καὶ Γεωργ. Εἰθ. Δημητρακούλια, περὶ πληθώρας λαθῶν καὶ ἀκριβοῦς τιμῆς τῶν Μηναίων τῆς ἐν Βενετίᾳ ἐκδόσεως, υἰοθέτησαν ἀφ' ἑνὸς μὲν, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀφ' ἑτέρου, τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, καὶ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν.

Κατόπιν τῆς ὡς ἄνω υἰοθετήσεως, τόσον ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, καὶ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ὅσον καὶ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν ἐξέδωκαν σχετικὰς Ἐγκυκλίους, ἡ μὲν Ἱερὰ Σύνοδος ὡς ἔχουσα ἀρμοδιότητα ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου, τὸ δὲ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ὡς ἐλέγχον, κατὰ τὴν τότε νομοθεσίαν, τὴν διαχειρίσιν τῶν Ἱερῶν Μονῶν, καὶ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν ὡς ἐλέγχον, τὴν διαχειρίσιν τῶν ἐνοριακῶν Ἱερῶν Ναῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος¹⁶.

Αἱ προαναφερθεῖσαι Ἐγκύκλιοι, δημοσιευόμεναι εἰς τὴν β' σελίδα τῆς ἐκδόσεως τῶν Μηναίων, (Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου), ἀναδημοσιεύονται ἐνταῦθα, διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκδόσεων τῶν λειτουργικῶν βιβλίων.

1) «Ἀριθ. Πρωτ. 59.

Περὶ συστάσεως ἀναφορᾶς πρὸς ἀνατύπωσιν ἐν Ἑλλάδι τῶν δώδεκα (12) Μηναίων τῆς Ἐκκλησίας.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10ῃ Φεβρουαρίου 1893.

Ἡ ἹΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τοὺς ἀνὰ τὸ Κράτος Σεβασμιωτάτους Ἱεράρχας καὶ τὰς Ἐπισκοπικὰς Ἐπιτροπὰς.

Παρὰ πάντων ὁμολογεῖται ὅτι τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, ἅπερ ἐν Βενετίᾳ ἐκδίδονται, καὶ πολὺ ἀκριβὰ εἶνε, καὶ σπάνια καὶ δυσπρομήθευτα, καὶ ἐντεῦθεν μεγάλη ἔλλειψις αὐτῶν ὑπάρχει.

Τὴν μεγάλην δὲ ταύτην ἔλλειψιν καὶ τὸ παλυδάπανον θέλοντες νὰ θεραπεύσωσιν οἱ εὐσεβεῖς Παναγιώτης Τζελάτης καὶ Γεώργιος Δημητρακούλιας ἀνήνεγκον τῇ Συνόδῳ ὅτι ἀναδέχονται νὰ ἀνατυπώσωσιν ἐνταῦθα τὰ δώδεκα (12) Μηναῖα τῆς Ἐκκλησίας, φιλοτιμούμενοι κατὰ τὴν τιμὴν εὐθηνότερα νὰ

16. Ἀρχιμ. Στεφάνου Γιαννοπούλου, Συλλογὴ τῶν Ἐγκυκλίων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1901, σελ. 869.

πωλῶσιν αὐτά, παρ' ὅτι ἐν Βενετία πωλοῦνται, ἤτοι ἀντὶ 60 δραχμῶν μόνον, ἐνῶ ἐν Βενετία τιμῶνται ἀντὶ 105 δραχμῶν, καὶ κατὰ τὴν φιλοκαλίαν τελειότερα νὰ ἐκδώσωσιν αὐτά.

Ὅθεν ἡ Σύνοδος, ἐπιθυμοῦσα συντελέσαι εἰς τὴν εὐωνον πρόσκτησιν τῶν δώδεκα (12) Μηναίων, συνιστᾷ πᾶσιν ὑμῖν τὸ ἔργον τοῦτο τῶν εἰρημένων Κυρίων, παραγγέλλουσα ἅμα ὑμῖν, ὅπως συστήσητε αὐτὸ εἰς πάντα τὸν ὕψ' ὑμᾶς Κλήρον τὸν ἐγκόσμιον καὶ τὸν μονάζοντα, καὶ ἐγκλείουσα ὧδε ἀγγελίας τούτων, ὅπως ἐγγραφῶσιν ἐν αὐταῖς συνδρομηταί, αἵτινες δέον ἐπιστραφῆναι πρὸς τοὺς ἐκδότας διὰ τὴν πρόοδον τοῦ ἔργου.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΓΕΡΜΑΝΟΣ, Πρόεδρος,

† Ὁ Λαρίσσης ΝΕΟΦΥΤΟΣ.

† Ὁ Δημητριάδος ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ.

† Ὁ Μαντινείας καὶ Κυνουρίας ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ.

† Ὁ Θαυμακοῦ ΜΙΣΑΗΛ.

Ὁ Γραμματεὺς

Ἀρχιμανδρίτης Γεννάδιος Παναγιωτόπουλος».

2) «Ἀριθ. Πρωτ. 2554.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 13 Μαρτίου 1893.

Πρὸς τοὺς Πανοσιωτάτους Ἡγουμένους τῶν τε ἀνὰ τὸ Κράτος εὐαγῶν Μονῶν καὶ τοὺς περὶ αὐτοὺς ὀσιωτάτους συμβούλους.

Διὰ τῆς μετὰ τῆς παρουσίας πεμπομένης ὑμῖν ἀγγελίας, οἱ κύριοι Π. Τζελάτης καὶ Γ. Δημητρακούλιας, ἀγγέλλουσι τὴν καλλιτεχνικὴν ἔκδοσιν τῶν δώδεκα Μηναίων τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἀπηλλαγμένων μὲν τῶν τῆς ἐν Βενετία ἐκδόσεως σφαλμάτων, εὐωνοτέρων δὲ κατὰ πολὺ ταύτης, καὶ διὰ τοῦτο προσιτὴν καὶ εἰς τὰ ἰσχυρότερα βαλάντια τῶν ἀπορωτέρων Μονῶν, ἱερῶν Ναῶν, καὶ εὐσεβῶν χριστιανῶν. Ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι οἱ ἐκδόται οὗτοι θέλουσιν ἐκπληρώσει κατὰ γράμμα τὰ ἐπαγγελόμενα, συνιστῶμεν ὑμῖν τε καὶ τοῖς μετ' ὑμῶν συνασκουμένοις ἀδελφοῖς τὴν ἀπόκτησιν τῶν ἱερῶν τούτων βιβλίων, διὰ τῆς ἐν τῇ εἰρημένῃ ἀγγελίᾳ ἐγγραφῆς ἀναλόγου συνδρομῆς ἐκ μέρους τῆς καθ' ὑμᾶς Μονῆς, καὶ ἐκ μέρους τῶν βουλομένων καὶ δυναμένων ὀσίων Πατέρων.

Ὁ Ὑπουργὸς
Κ. ΚΟΣΣΟΝΑΚΟΣ

Ὁ Διεκπεραιωτῆς
Ἄλκ. Ἡλιάδης».

3) α' Αριθ. Πρωτ. 4561.

Περὶ ἐγγραφῆς συνδρομητῶν εἰς τὰ ἐκδοθησόμενα δώδεκα Μηναιᾶ
τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

Πρὸς τοὺς κ. κ. Νομάρχας τοῦ Κράτους.

Οἱ κ. κ. Π. Τζελάτης καὶ Γ. Δημητρακούλιας ἀγγέλλουσι τὴν καλλιτεχνικὴν ἔκδοσιν τῶν δώδεκα Μηναιῶν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου ἐγκεκριμένα κείμενα τῶν ἐκδόσεων τῆς Βενετίας.

Ἀνακοινοῦντες ἡμῖν τοῦτο, κ. Νομάρχα, παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, ὅπως συστήσητε εἰς τὰς ὑφ' ὑμᾶς Δημοτικὰς καὶ Ἐκκλησιαστικὰς ἀρχὰς τὴν ἀποκτησιν τῶν ἱερῶν τούτων βιβλίων, ἀναφέρητε δ' ὑμῖν ἐν καιρῷ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν σας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 12 Ἀπριλίου 1893.

Ὁ Ὑπουργὸς
Σ. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

Ὁ Διεκπεραιωτῆς
Α. Π. Νέγκας».

4) α' Αριθ. Πρωτ. 42411.

Π ε ρ ί λ η ψ ι ς

Περὶ ἐγγραφῆς συνδρομητῶν εἰς τὰ δώδεκα Μηναιᾶ
τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

Πρὸς τοὺς κ. κ. Νομάρχας τοῦ Κράτους.

Τὸ καθ' ἡμᾶς Ὑπουργεῖον διὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 4561 ἀπὸ 12 Ἀπριλίου 1893 καὶ ὑπ' ἀριθ. 14990 ἀπὸ 18 Ὀκτωβρίου 1894 ἐγκυκλίων, συνέστησε τὴν διάδοσιν τῶν δώδεκα Μηναιῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἔργου σπουδαίου ὅπερ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος καὶ τὸ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ. Ὑπουργεῖον, συνέστησαν ὡς ἄξιον πάσης ὑποστηρίξεως ἐκ μέρους τοῦ Ὁρθοδόξου πληρώματος. Διότι ἐνῶ τὰ ἐν χρήσει Μηναιᾶ, ἐν Βενετίᾳ τυπούμενα οὐχὶ πολλῇ φιλοκαλίᾳ τυπογραφικῇ, περιεῖχον ἱκανὰ λάθη καὶ πλεῖστα κενά, ἢ προκειμένη ἔκδοσις γίνεται ἐν Ἀθήναις μετὰ καλλίστης τυπογραφικῆς ἐπιμελείας ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐγκρίτου θεολόγου, καὶ ἀρχιμανδρίτου Ἱ. Μαρτίνου, τυγχάνει δὲ καὶ ἀκριβεστέρα καὶ πληρεστέρα τῆς ἐκδόσεως τῆς Βενετίας. Γινώσκετε δὲ πόσῃ ἔχει ἐν τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς σημασίαν καὶ ἡ ἐλαχίστη παραλλαγή τῶν κειμένων.

Πρὸς τούτοις ἡ νέα ἔκδοσις τυγχάνει πολλῶ τῆς παλαιᾶς εὐνοτέρα, τιμωμένη ἐν συνόλῳ δραχ. 60, ἐνῶ τῆς Βενετίας τιμᾶται δραχ. 105. Ἐπειδὴ δὲ παρέχεται ἡ εὐκολία καὶ τῆς τμηματικῆς ἀποκτήσεως πρὸς δραχ. 5,00 δι' ἕκαστον Μηναιῶν, ἔτι μᾶλλον δεόν νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν μεθοδικὴν ταύτην ἔκδοσιν.

Διὰ τοὺς ἐκτεθέντας λόγους ἐπαναλαμβάνομεν τὴν παροῦσαν σύστασιν, καὶ ἐντελλόμεθα νὰ διατάξῃτε τοὺς ὑφ' ὑμᾶς Δημάρχους νὰ μεριμνήσωσιν, ὥστε ἐν τοῖς δημοτικοῖς προϋπολογισμοῖς τοῦ ἐπιόντος ἔτους 1896 καὶ ἰδίως ἐν τοῖς μερικοῖς προϋπολογισμοῖς τῶν ἐκκλησιαστικῶν Συμβουλίων ν' ἀναγραφῶσιν ἀνάλογοι πιστώσεις, ἵνα εἰ δυνατόν πάντες οἱ Δῆμοι καὶ οἱ εὐποροὶ τῶν Ναῶν προμηθευθῶσι καὶ τὰ δώδεκα Μηναιᾶ, ὑποστηριχθῆ δὲ οὕτως ἔργον ἀναντιρρήτως χρησιμώτατον.

Ἐντελλόμεθα ν' ἀναφέρητε ἡμῖν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παρούσης.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 1 Δεκεμβρίου 1895

Ὁ Ὑπουργὸς
ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΗΣ Π. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ

Ὁ Διεκπεραιωτῆς
Διον. Ματθιόπουλος».

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω Ἐγκυκλίων περὶ συστάσεως τῆς ἐκδόσεως τῶν Μηναιῶν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ διορθωτοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου καὶ τῶν ἐκδοτῶν Παναγιώτου Τζελάτη καὶ Γεωργίου Δημητρακούλια, καταφαίνεται ἡ ζωηρὰ προσδοκία τῆς Ἱεραῆς Συνόδου καὶ τῶν Ὑπουργείων τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν Ἐσωτερικῶν, περὶ ἐκδόσεως τῶν Μηναιῶν κατὰ φιλόκαλον καὶ τελειότερον τρόπον τῆς ἐν Βενετίᾳ ἐκδόσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ διορθωτοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, ἣ ὡς ἀκριβῶς ἀναγράφεται εἰς τὴν ὡς ἄνω δευτέραν Ἐγκύκλιον τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν «μετὰ καλλίστης τυπογραφικῆς ἐπιμελείας ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐγκρίτου θεολόγου, καὶ ἀρχιμανδρίτου Ἰ. Μαρτίνου». Ἐπίσης ἀνεμένετο ὡς βεβαία καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς νέας ταύτης ἐκδόσεως ἀπὸ τὰ «ἱκανὰ λάθη καὶ τὰ πλεῖστα κενὰ» τῆς ἐν Βενετίᾳ ἐκδόσεως τῶν Μηναιῶν.

Ἐπ' αὐτῶν τῶν προσδοκιῶν, πρέπει ἐνταῦθα γενικῶς νὰ παρατηρηθῆ, ὅτι δὲν ἠϋστόχησεν ἡ ἔκδοσις τῶν Μηναιῶν ἡ γενομένη ὑπὸ τῶν Παναγιώτου Τζελάτη καὶ Γεωργίου Δημητρακούλια. Ἡ ἔκδοσις αὕτη τοῦ 1896, δὲν ὑπῆρξε καλλίστη τυπογραφικῶς, καὶ δὲν ὑπῆρξεν ἀπηλλαγμένη τυπογραφικῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων λαθῶν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐν Βενετίᾳ ἔκδοσιν τῶν Μηναιῶν ὑπὸ τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ. Ὑπῆρξεν ὁμως, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς Ἱεραῆς Συνόδου, «εὐθηνότερα», ἀφοῦ ἡ σειρὰ τῶν 12 Μηναιῶν τῆς ἐκδόσεως Βενετίας ἐπωλεῖτο ἀντὶ 105 δραχμῶν, ἐνῶ ἡ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ἔτει 1896 ἔκδοσις αὐτῶν ἐπωλεῖτο ἀντὶ 60 δραχμῶν.

Ἐκτὸς ὁμως τῶν ὑπὸ τῆς Ἱεραῆς Συνόδου καὶ τῶν ὡς εἴρηται Ὑπουρ-

γείων προσδοκωμένων τελειοτήτων τῆς ἐκδόσεως τῶν Μηναίων διορθώσεως τοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου, οὗτος, ἐν τῇ μορφῇ Προλόγου ἐχούση προσφανήσει τῆς ἐκδόσεως «Τῷ εὐσεβεῖ ἀναγνώστῃ», θεωρῶν τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ «τελειότεραν πασῶν τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθεισῶν», προσθέτει ἐκεῖ, ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω, ὅτι αὕτη «ἐλαμπρύνθη διὰ χάρτου στερεοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ ἐκ βάμβακος καὶ οὐχὶ ὕλης ἀχυρώδους· διὰ στοιχείων μεγάλων κομψῶν καὶ εὐαναγνώστων· διὰ περικαλύμματος στερεοῦ κομψοῦ καὶ διαφόροις θρησκευτικοῖς συμβόλοις πεποικιλμένου, καὶ διὰ μελάνης ἐρυθρᾶς τε καὶ μελαίνης ἰσχυρᾶς καὶ ἀνεξιτήλου». Ἔτερον τέλος προσδὸν τῆς ἐκδόσεως, κατὰ τὸν ὡς ἄνω διορθωτὴν, ὑπῆρξεν ἡ πρόταξις εἰς τὰς Ἀκολουθίας τῶν Δεσποτικῶν, τῶν Θεομητορικῶν, καὶ τῶν ἑορτῶν τῶν ἑορταζομένων Ἀγίων «τοῦ Τυπικοῦ τῆς τελευταίας καὶ τελειότερας τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδόσεων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας», ἡ συμπλήρωσις παμπόλλων Ἀπολυτικίων, ἐν τῷ τέλει τοῦ Ἑσπεριοῦ, ὧν ἡ ἀρχὴ μόνον ὑπῆρχε, ἡ προσθήκη γένων Ἀπολυτικίων συνταχθέντων ὑπ' αὐτοῦ, τὰ ὅποια κατεχωρίσθησαν ἀνωτέρω, καὶ τέλος ἡ προσθήκη Ἀκολουθιῶν τινῶν, τῇ ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

Καὶ περὶ μὲν τῶν τυπογραφικῶν λαθῶν, τὰ ὅποια δὲν ἀπεφεύχθησαν ἐκ τῆς ἐκδόσεως ταύτης, ὡς ἀτυχῶς καὶ ἐκ παλαιότερων τῆς ἐκδόσεως Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, καὶ ἐκ μεταγενεστέρων αὐτῆς, μέχρι καὶ τῆς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1959-1972 γενομένης ἐκδόσεως τῶν Μηναίων ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος¹⁷, σημειοῦνται ἐνταῦθα μερικὰ ὑπὸ τύπον δειγματοληπτικόν:

17. Σημειωτέον, ὅτι κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν Μηναίων καὶ τῶν ἄλλων λειτουργικῶν βιβλίων ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διεπράχθησαν πολλὰ ὑπὸ πολλῶν, ἄνευ προηγουμένου αὐθαιρεσίαι, «περὶ ὧν οὐκ ἔστι νῦν λέγειν κατὰ μέρος». Τὸ ἀτυχὲς τοῦτο γεγονός γινώσκουσα ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἐξαπέλυσε πρὸς τοὺς Σεβ. Μητροπολίτας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 2092/20 Δεκεμβρίου 1975 Ἐγκύκλιον αὐτῆς, ἔχουσαν ὡς ἀκολούθως, καὶ δημοσιευομένην ἐνταῦθα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκδόσεως τῶν λειτουργικῶν βιβλίων παρ' ἡμῖν:

«ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἄριθ. { Πρωτ. 5263
Ἄριθ. Διεκπ. 2400

Ἀθήνησι τῇ 20ῃ Δεκεμβρίου 1975

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ 2092

Πρὸς

Τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΘΕΜΑ: «Διόρθωσις ἡμαρτημένων εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία ἐκδόσεως Ἀποστολικῆς Διακονίας».

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, ἐν τῇ συνεδρίᾳ Αὐτῆς τῆς 14ης παρελθόντος μηνὸς ἐ.ε. κατόπιν εἰσηγήσεως τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Δράμας κ. Διονυσίου, Προέδρου τῆς

Μηναιον τοῦ Σεπτεμβρίου.

Σελ. α', ἐν τῇ ἀφιερώσει «ΘΕΟΣΣΥΛΕΚΤΩ», ἀντὶ «ΘΕΟΣΥΛΛΕΚΤΩ».

Σελ. γ', στήλη α'. «Μεσολορᾶ», ἀντὶ «Μεσολορᾶ»

Σελ. 87, στήλη α'. Ἐλλείπει τὸ γράμμα Ε, εἰς τοὺς Στίχους τοῦ Συναξαρίου, πρὸ τῆς λέξεως «Ἐνδεκάτη».

Σελ. 120, στήλη β'. Ἐλλείπει ἡ ἀναγραφή τῆς μνήμης τῆς Ἁγίας Μεγαλομάρτυρος καὶ πανευφήμου Εὐφημίας.

Σελ. 157, στήλη α'. Ὑπάρχει μετατόπισις πρὸς τὰ ἄνω τῆς δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἐνδείξεως «Ἦχος πλ. β'. Βυζαντίου». Ἡ μετατόπισις αὕτη μαῦρων καὶ ἐρυθρῶν σειρῶν παρατηρεῖται καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας σελίδας τῶν Μηναιῶν.

Σελ. 202, στήλη β'. Ἡ ἐνδειξις «Ὡδὴ Ζ'», ἀντὶ νὰ τεθῇ εἰς τὸ μέσον τῆς στήλης, εὐρίσκεται δεξιὰ αὐτῆς. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται πολλαχοῦ τῶν Μηναιῶν.

Μηναιον τοῦ Ὀκτωβρίου.

Σελ. 13, στήλη α'. «Ἀεροπαγίτου» (Διονυσίου), ἀντὶ «Ἀεροπαγίτου».

Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Τύπου, καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμία Αὐτῆς, ὅπως τὰ ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας ἐκδιδόμενα λειτουργικὰ βιβλία συνεχῶς βελτιοῦνται διὰ τῆς διορθώσεως τῶν λαθῶν, ἅτινα παρεισφύρουν εἴτε ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας, εἴτε ἐξ ἄλλων λόγων, ἀπεφάσισεν ὅπως παρακαλέσῃ ὑμᾶς, ἵνα ἐγγράφως ἐνημερώνητε ἐκάστοτε τὴν Ἐπιτροπὴν Τύπου ἐπὶ τῶν εἰς τὰς λειτουργικὰς ἐκδόσεις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας ἀνακαλυπτομένων ὑφ' ὑμῶν τυπογραφικῶν ἢ ἄλλων παροραμάτων, ἀναφέροντες καὶ τὰς ἀκριβεῖς παραπομπάς, προκειμένου νὰ λαμβάνηται μέριμνα διορθώσεως αὐτῶν κατὰ τὰς ἐπανεκδόσεις.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἡ Ἱερά Σύνοδος θεωρεῖ ἀναγκαῖον, ὅπως παρακαλέσῃ ὑμᾶς, ἵνα προτιμᾶτε ἐκάστοτε τὰς ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας πραγματοποιουμένας λειτουργικὰς ἐκδόσεις καὶ διὰ τὴν ὁμοιομορφίαν τῶν τελουμένων ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ διὰ τὴν ὑποβοήθησιν τοῦ ἔργου τοῦ διαληφθέντος ἱεραποστολικοῦ καὶ ἐκδοτικοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας.

† Ὁ Ἀθηνῶν *Σεραφεῖμ*, Πρόεδρος.

† Ὁ Τρίκκης καὶ Σταγῶν *Στέφανος*.

† Ὁ Ἀρτης *Ἰγνάτιος*.

† Ὁ Ἀττικῆς *Δωρόθεος*.

† Ὁ Κορινθίας *Παντελεῖμων*.

† Ὁ Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας *Στέφανος*.

† Ὁ Ἱερισσοῦ, Ἀγίου Ὄρους καὶ Ἀρδαμερίου *Παῦλος*.

† Ὁ Λήμνου *Παντελεῖμων*.

† Ὁ Θεσσαλονίκης *Παντελεῖμων*.

† Ὁ Δράμας *Διονύσιος*.

† Ὁ Μηθύμνης *Ἰάκωβος*.

† Ὁ Σιδηροκάστρου *Ἰωάννης*.

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς

† Ὁ Δέρβης *Κοσμᾶς*».

Σελ. 5, στήλη β'. Ἐλλείπει τὸ κεφάλαιον γράμμα Ο, δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, εἰς τὸ Συναξάριον τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ.

Σελ. 43, στήλη α'. «γερίρω», ἀντὶ «γεραίρω».

Σελ. 49, στήλη α'. «μουῦσα» ἀντὶ «μουῦσαν».

Σελ. 103, στήλη α'. Εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν ὑπάρχει ἡ ἔνδειξις «Ἦχος β'» καὶ ἀμέσως ἀκολουθεῖ τὸ Τροπάριον, μετ' αὐτήν.

Σελ. 161, στήλη α'. «προστρεχότων» ἀντὶ «προστρεχόντων».

Μηναιῶν τοῦ Νοεμβρίου.

Σελ. 177, στήλη α'. «Ἦχος β'. Τοῦ λίθου σφραγισθέντος» ἀντὶ «Ἦχος α'. Τοῦ λίθου σφραγισθέντος». Ἡ μὴ ὀρθὴ ἀναγραφὴ Ἦχων παρατηρεῖται καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας σελίδας τῶν Μηναιῶν.

Μηναιῶν τοῦ Μαΐου.

Σελ. 24, στήλη α'. Δὲν ἀναγράφεται ἡ λέξις Κοντάκιον. Τὸ Κοντάκιον ἐνταῦθα εἶναι ποίημα τοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου, καὶ ἀντὶ τὸ Μ (Μαρτῖνος) νὰ τυπωθῆ κάτωθι τοῦ Κοντακίου (ὡς οὗτος ἐδήλωσεν ἐν τῷ Προλόγῳ τῆς ἐκδόσεως τῶν Μηναιῶν, ἐν ἀρχῇ τοῦ Μηναιῶν τοῦ Σεπτεμβρίου), ἐτυπώθη ἄνωθεν αὐτοῦ.

Σελ. 26, στήλη β'. Δὲν ἀναγράφεται ἡ ἔνδειξις «Ἦχος δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ», ἄνωθεν τοῦ ἐτέρου Ἀπολυτικίου, ὅπερ εἶναι καὶ αὐτὸ ποίημα τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου, καὶ ἀντὶ τὸ Μ (Μαρτῖνος) νὰ τυπωθῆ κάτωθι τοῦ Ἀπολυτικίου, ἐτυπώθη, ὡς καὶ ἐν τῇ προηγουμένῃ ἀνωτέρω περιπτώσει, ἄνωθεν αὐτοῦ.

Σελ. 26, στήλη β'. «τοῖς θλίψεσι τοῦ βίου» ἀντὶ «ταῖς θλίψεσι τοῦ βίου».

Σελ. 64, στήλη α'. Δὲν ἀναγράφεται ὁ Ἦχος καθ' ὃν ψάλλεται τὸ Ἀπολυτίκιον, ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου. Ἔπρεπε νὰ ἀναγραφῆ «Ἦχος α'. Τοῦ λίθου σφραγισθέντος».

Σελ. 98, στήλη α'. Δὲν ἀναγράφεται κἀν ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Μάρτυρος Βαλλελαίου, ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς Ἀκολουθίας αὐτοῦ, οὔσης οὕτω πως ἀκεφάλου.

Μηναιῶν τοῦ Ἰουνίου.

Σελ. 8, στήλη β'. Ἐλλείπει ἡ ἀναγραφὴ τῆς ἐνδείξεως «Ἦχος α'. Τὸν τάφον σου», καθ' ἣν ψάλλεται τὸ Ἀπολυτίκιον.

Σελ. 19, στήλη α'. Ἐλλείπει ἡ ἀναγραφὴ τῆς λέξεως Ἀπολυτίκιον.

Μηναιῶν τοῦ Ἰουλίου.

Σελ. 45, στήλη α'. «Φῶ ἀναλλοίωτον», ἀντὶ «Φῶς ἀναλλοίωτον».

Σελ. 123, στήλη β'. Δὲν ἀναγράφεται ἡ ἔνδειξις «Ἀπολυτίκιον, Ἦχος δ'».

Σελ. 159, στήλη α'. Δὲν ἀναγράφεται ἡ ἔνδειξις «Ἀπολυτίκιον, Ἦχος δ'».

Σελ. 164, στήλη α'. Δὲν ἀναγράφεται ἡ ἔνδειξις «'Απολυτίκιον, 'Ηχος γ'».

Μηναῖον τοῦ Αὐγούστου.

Σελ. 70, στήλη α'. «ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΣΠΕΡΙΝΟΝ», ἀντὶ «ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΡΘΟΝ»¹⁸.

Ὅσον, περαιτέρω, ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξαγγελίαν *περὶ φιλοκάλου ἐμφανίσεως τῆς ἐκδόσεως ταύτης τῶν Μηναίων*, καὶ *περὶ λαμπρόσεως αὐτῆς «διὰ χάρτου στερεοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ ἐκ βάμβακος καὶ οὐχὶ ὕλης ἀχυρώδους»*, καὶ *διὰ τυπογραφικῶν στοιχείων «μεγάλων κομψῶν καὶ εὐαναγνώστων»*, καὶ *διὰ μελάνης «ἐρυθρᾶς καὶ μελαίνης ἰσχυρᾶς καὶ ἀνεξιτήλου»*, πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ προσόντα αὐτὰ τῆς καλῆς ἐκτυπώσεως τῶν Μηναίων, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν λειτουργικῶν βιβλίων, καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ καταλλήλου χάρτου, καὶ τῆς χρήσεως κομψῶν τυπογραφικῶν στοιχείων καὶ τῆς διχρωμίας κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν, εἶναι προσόντα γνωστὰ ἤδη ἀπὸ τὰς πρώτας ἐκδόσεις τῶν Μηναίων, ἧτοι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἸΣ' ἑκατονταετηρίδος, μέχρι τοῦ τέλους τῆς ΙΘ' τοιαύτης. Αὐταὶ δὲ αἱ ἐκδόσεις, γενόμεναι ἐν Βενετίᾳ¹⁹ ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώθη, ἀποτελοῦν καὶ σήμερον ἀκόμη «διὰ τε τὴν καλαισθησίαν καὶ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ περιεχομένου» αὐτῶν τὰ περίφημα πρότυπα τῶν ἐκδόσεων τῶν Μηναίων καὶ τῶν ἄλλων λειτουργικῶν βιβλίων²⁰, ὅπως ἀπετέλεσαν καὶ τὸ ὑπόδειγμα ἐκδόσεως τῶν Μηναίων τῆς διορθώσεως τοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου. Μία δὲ σύγκρισις τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῶν Μηναίων τῆς ἐν Βενετίᾳ πρώτης, ἐν ἔτει 1843, ἐκδόσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, πρὸς τὴν ἐν ἔτει 1896 ἐκδοσιν τῶν Μηναίων τῆς διορθώσεως τοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου, μαρτυρεῖ εὐγλωττως περὶ τῆς ἀρίστης ποιότητος τοῦ λευκοτάτου χάρτου, τῆς ἐν Βενετίᾳ ἐκδόσεως, διατηροῦντος μέχρι σήμερον τὴν λευκότητα αὐτοῦ. Ἐνῶ ὁ χάρτης «ἐκ βάμβακος» τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ἔτει 1896, ἧτοι κατὰ 53 ἔτη μεταγενεστέρως τῆς τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, ἔχει ὑποστῆ ἄλλοίωσιν χρώματος καὶ εὐρίσκεται ἐγγὺς τῆς ἀρχῆς τῆς φθορᾶς αὐτοῦ.

18. Σημειωτέον, ὅτι εἰς τὴν ἐκδοσιν ταύτην τῶν Μηναίων ὑπάρχουν αἱ κάτωθι σημειώσεις ἀναγραφόμεναι εἰς τὴν τελευταίαν σελίδα περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου γενομένων εἰς Μηναῖα διορθώσεων λαθῶν εὐρεθέντων εἰς τὴν ἐν Βενετίᾳ ἐκδοσιν τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, ἐκτὸς ἐκείνων τῶν λαθῶν τὰ ὅποια ἀναγράφονται εἰς τὴν προσφώνησιν, ἢ Πρόλογον τῆς ἐκδόσεως:

1) Εἰς τὸ *Μηναῖον τοῦ Δεκεμβρίου* διορθώθησαν 99 τυπογραφικὰ λάθη.

2) Εἰς τὸ *Μηναῖον τοῦ Ἰανουαρίου*, 49.

3) Εἰς τὸ *Μηναῖον τοῦ Φεβρουαρίου*, 41.

19. Ν. Κοντοσοπούλου, *Τὰ ἐν Βενετίᾳ τυπογραφεῖα Ἑλληνικῶν βιβλίων κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν*, ἐν περιοδικῷ «Ἀθηνᾶ», τόμος 58, Ἀθῆναι 1954, σελ. 286-342.

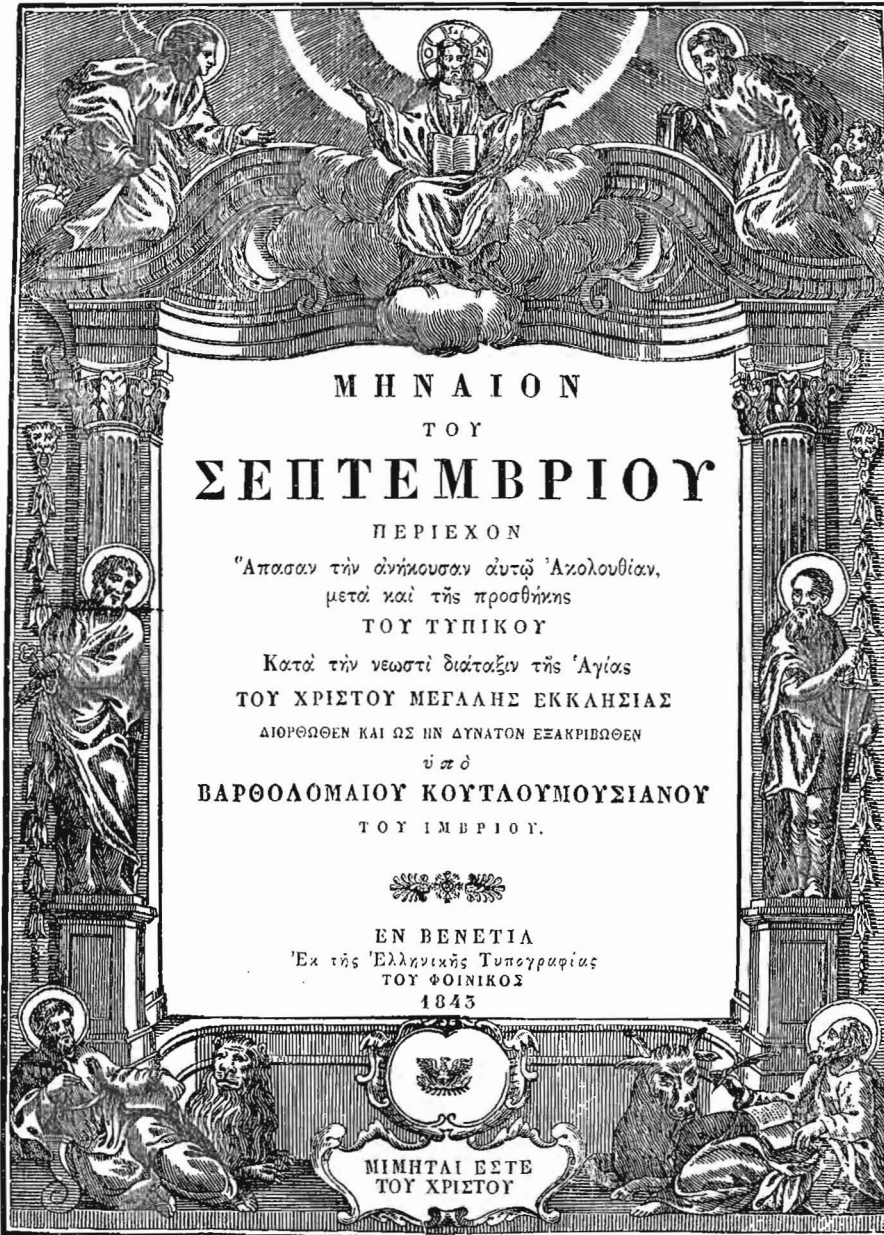
20. Ὁρολόγιον τὸ Μέγα, ἐκδοτικὸς Οἶκος «Ἀστὴρ» Ἀλ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι, ἀ' λ' ο' γ', ἐν τῷ «Προλόγῳ τῶν ἐκδοτῶν».

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐξαγγελία ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Μηναίων τῆς διορθώσεως τοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου, *περὶ τοῦ στερεοῦ καὶ κομποῦ περικαλύμματος* «διαφόροις θρησκευτικοῖς συμβόλοις πεποικιλμένου» δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἀποτελεῖ νέον τι στοιχεῖον εἰς τὴν βιβλιοδεσίαν τῶν Μηναίων, διότι ἤδη ἡ ἔκδοσις τῶν Μηναίων ἐν Βενετίᾳ ἐγένετο ὀδηγὸς καὶ ἐν προκειμένῳ εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἔκδοσιν αὐτῶν. Ὑπάρχει μόνον ἡ ἐξῆς διαφορὰ μεταξὺ τοῦ μέλανος περικαλύμματος τῶν δύο ἐκδόσεων. Ἡ τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ πανόδετος ἔκδοσις τοῦ ἔτους 1880 (ἔκδοσις ἐνάτη) ἔχει ἀπλουστέραν εἰς ἀνάγλυφον τύπον διακόσμησιν τῶν ἐξωφύλλων αὐτῆς, περιβάλλουσαν ρόμβον, εἰς τὸ μέσον τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως αὐτῆς, ἔχοντα ἐν μέσῳ αὐτοῦ σταυρόν, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας ὄψεως αὐτῆς τὴν αὐτὴν διακόσμησιν, περιβάλλουσαν ἕτερον ρόμβον, ἔχοντα ἐν μέσῳ αὐτοῦ ὀλόσωμον τοῦ Χριστοῦ (;) μορφήν. Ἡ δὲ ἔκδοσις τῶν Παναγιώτου Τζελάτη καὶ Γεωργίου Δημητρακούλια, τῆς διορθώσεως Ἰωάννου Μαρτίνου, ἔχει καλλιτέραν εἰς ἀνάγλυφον τύπον διακόσμησιν τῶν ἐξωφύλλων αὐτῆς, περιβάλλουσαν σχῆμα κύκλου εἰς τὸ μέσον τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως αὐτῆς ἔχοντα τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν τύπον τοῦ ἐν τῷ τροῦλλῳ τῶν Βυζαντινῶν Ναῶν Παντοκράτορος, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας ὄψεως αὐτῆς τὴν αὐτὴν διακόσμησιν, περιβάλλουσαν τὸ αὐτὸ σχῆμα κύκλου εἰς τὸ μέσον, ἔχοντα τὴν εἰκόνα τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, καθημένης ἐπὶ θρόνου καὶ βασταζούσης τὸν Κύριον, ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ θρόνου ὑπάρχει ἀντιστοίχως ἀνὰ εἷς ἄγγελος. Ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τῶν ὡς ἄνω εικόνων ὑπάρχει ἀνὰ εἷς σταυρὸς μετὰ ἀκτίνων. Ἀριστερὰ δὲ καὶ δεξιὰ αὐτῶν ἀναγράφεται διὰ κεφαλαίων ἡ φράσις «Ἐρευνᾶτε» (αὐτὰς Γραφάς), ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου (5,39). Τέλος, κάτωθι τῶν κάτω τῶν εικόνων σταυρῶν, ὑπάρχει ἔκτυπος διὰ κεφαλαίων ἡ ἔνδειξις «Βιβλιοεκδοτικὸν κατάστημα Ὁ Φοίνιξ» καὶ κάτωθι αὐτῆς ἡ ἔνδειξις «Βιβλιοδετεῖον Μ. Ἀρνιώτου. Ἐν Ἀθήναις».

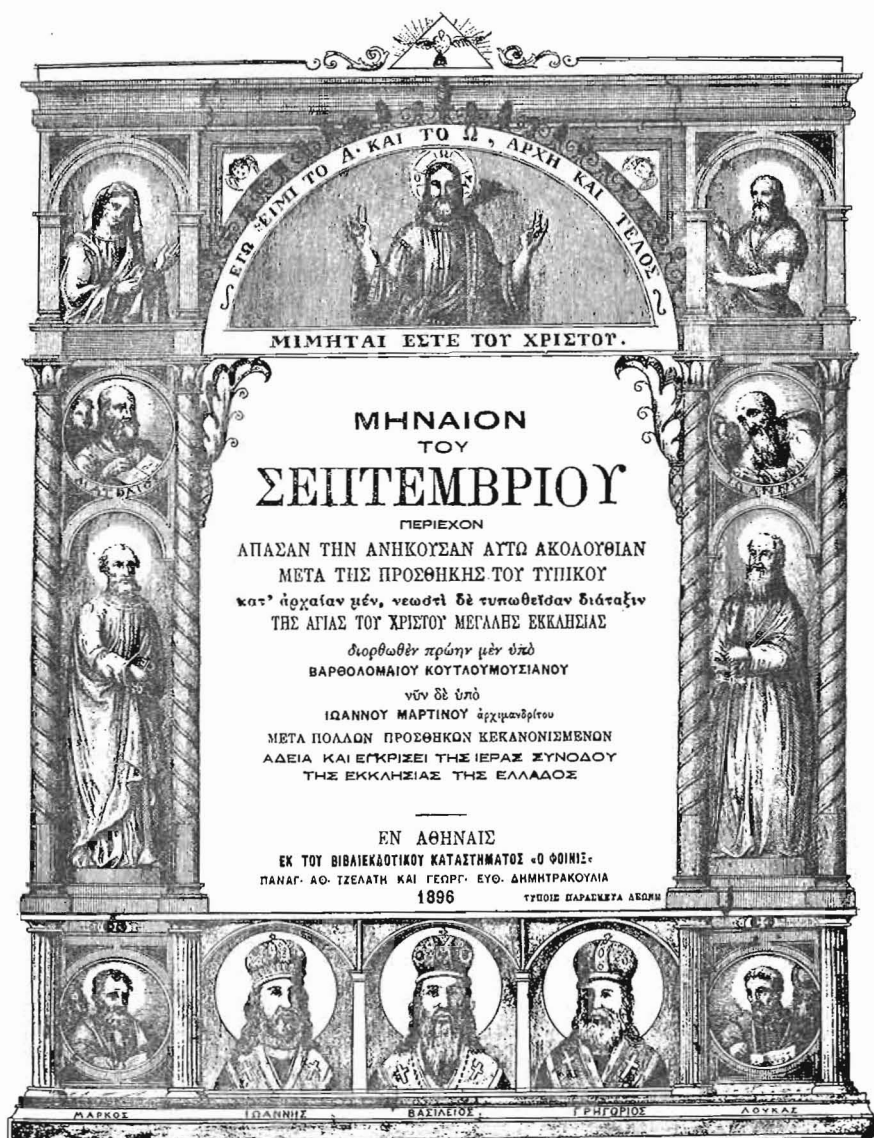
Πρὸς τούτοις, παρατηρεῖται τελεία ἀπομίμησις τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκδόσεως ταύτης τοῦ ἔτους 1896, ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν ἐν Βενετίᾳ ἔκδοσιν τῶν Μηναίων τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔντυπον ὡραίαν διακόσμησιν τῆς πρώτης σελίδος ἐκάστου Μηναίου, ἣτις διακόσμησις ἔχει τὰς ἀρχικὰς μορφὰς αὐτῆς ἤδη εἰς τὰς πρώτας ἐν Βενετίᾳ ἐκδόσεις αὐτῶν, ἀπὸ τῆς ΙϚ' ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐξῆς, φθάνουσαν μέχρι τῆς σήμερον, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν διὰ τῶν ἐτῶν ἐμφανιζομένων ἀνεπαισθήτων παραλλαγῶν, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ἐνταῦθα καταχωριζομένων εικόνων τῶν ἐξωφύλλων τῶν Μηναίων α) Μαρτίου, ἐκδόσεως Βενετίας ἐν ἔτει 1760, β) Σεπτεμβρίου Α' ἐκδόσεως Βενετίας ἐν ἔτει 1843, τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, γ) Σεπτεμβρίου, ἐκδόσεως Ἀθηνῶν ἐν ἔτει 1896, τῆς διορθώσεως Ἰωάννου Μαρτίνου, καὶ δ) Σεπτεμβρίου, ἐκδόσεως τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν ἔτει 1959.

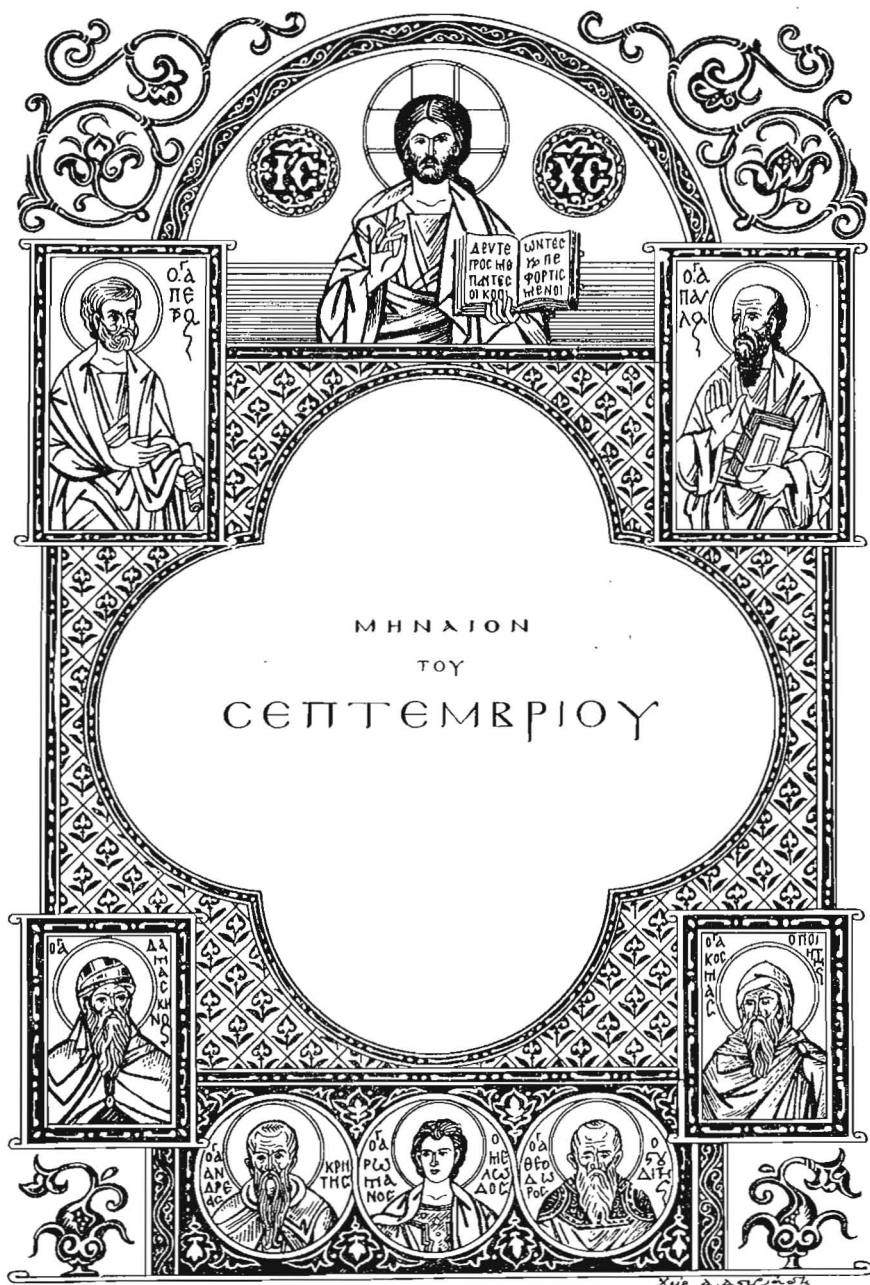
α) Ἐξώφυλλον Μηναιου τοῦ Μαρτίου, ἐκδόσεως Βενετίας τοῦ 1760, τοῦ Δημητρίου Θεοδοσίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων.

β) Ἐξώφυλλον Μηναιῶν τοῦ Σεπτεμβρίου, Α' ἐκδόσεως Βενετίας τοῦ 1843, τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ.

γ) Ἐξώφυλλον Μηναίου τοῦ Σεπτεμβρίου, ἐκδόσεως Ἀθηνῶν τοῦ 1896, τοῦ Ἰωάννου Μαρτίνου.

δ) Ἐξώφυλλον Μηναιῶν τοῦ Σεπτεμβρίου, τῆς ἐν Ἀθήναις ἔκδοσεως τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τοῦ 1959.

(Συνεχίζεται)